

Archivariorum historicorumque magistra

Dr. Rani Boobally

Archivarium historicorumque magistra

Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő
70. születésnapjára

SZERKESZTETTE

Kádár Zsófia
Lakatos Bálint
Zarnóczki Áron

Magyar Levéltárosok Egyesülete
Budapest, 2013

A Magyar Levéltárosok Egyesülete kiadványai 13.

A kötet az NKA támogatásával jelent meg.

A kötet kereskedelmi forgalomban nem kapható.

Az ünnepelt fényképét Várhelyi Klára (Róma) készítette.
A kötetben szereplő térképeket Nagy Béla (MTA BTK TTI) rajzolta.
A borító és a tördelés Abinéri Gábor munkája.

A borítón a közölt tanulmányokhoz tartozó képek részletei láthatók.

ISBN 978-963-87475-3-2

© A tanulmányok szerzői, 2013

Fotó © Várhelyi Klára, 2013

Szerkesztés © Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczy Áron, 2013

Képmelléklet © a tanulmányok szerzői, 2013

Kiadja a Magyar Levéltárosok Egyesülete

www.leveltaros.hu

Felelős kiadó: Tyekvicska Árpád, elnök és Décsey Sándor, titkár

A nyomdai munkálatokat a Kódex Könyvgyártó Kft. végezte.

Felelős vezető: Marosi Attila

Minden jog fenntartva.

Printed in Hungary

Tartalom

Köszöntő (KENYERES ISTVÁN)	11
Tabula gratulatoria	15
Előszó (KÁDÁR ZSÓFIA, LAKATOS BÁLINT, ZARNÓCZKI ÁRON)	19
Rövidítésjegyzék	21
I. TÖRTÉNETI FÖLDRAJZ, TÖRTÉNETI TOPOGRÁFIA, TÉRKÉPHASZNÁLAT	
BOLLÓK ÁDÁM: Magángondolatok temető, település és településtörté- net viszonyáról a 10–11. századi Kárpát-medencében	25
<i>Private Thoughts on the Relation between Cemetery, Settlement and Settlement History of Carpathian Basin in 10–11th centuries</i>	69
CSUKOVITS ENIKŐ: Magyarország helye Kelet-Európában. A <i>Descriptio Europae Orientalis</i> országleírásai	71
<i>The Place of Hungary in Eastern Europe. The Country Descriptions of the Descriptio Europae Orientalis</i>	82
TÓTH KRISZTINA: Tata és környéke településeinek történeti földrajza a 14. században	83
<i>Historical Topography of Tata and Its Region in the 14th Century</i>	101
LAKATOS BÁLINT: Lázár deák <i>Tabula Hungariae</i> -jának (1528) helyrajza és a késő középkori úthálózat	103
<i>Settlements on Lazarus' Tabula Hungariae (1528) and Late Medieval Road Network</i>	128

TRINGLI ISTVÁN: Oremus. Egy hegyaljai dűlőnév jelentése	129
<i>Oremus. Bezeichnung eines Flurnamens aus der Hegyalja Region</i>	142
TÓTH GERGELY: Meddig terjed Magyarország? Történelmi jogok és politikai realitások küzdelme Bél Mátyás <i>Notitiájában</i>	143
<i>What's the Extent of Hungary? Conflict of Historical Rights and Political Realities in Mátyás Bél's Notitia</i>	163
KULCSÁR KRISZTINA: Landgraf Ádám gondolatai a magyarországi utak javításáról	165
<i>Adam Landgrafs Gedanken über die Verbesserung der Post-Straßen und anderer Hauptweege im Königreich Ungarn</i>	188
REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felméréseknél	189
<i>Foreign Surveyors at the Cadastral Surveys in Hungary</i>	215
TÖRÖK ENIKŐ: Néhány kataszteri irattípus	217
<i>Einige Katastralunterlagen</i>	235
BERTÉNYI IVÁN: A Badacsony-hegy fontosabb helynevei a 20. században	237
<i>Wichtigere Ortsnamen des Berges Badacsony im 20. Jahrhundert</i>	242
 II. FORRÁSKIADÁS ÉS TÖRTÉNELEM	
BESSENYEI JÓZSEF: <i>Litterae ad Cameram exaratae</i> . A Magyar Kamarához intézett levelek, különös tekintettel a magyar nyelvűekre	245
<i>Litterae ad Cameram exaratae. An die Ungarische Kammer geschriebene Briefe mit besonderer Rücksicht auf Briefe in ungarischer Sprache</i>	255
TUSOR PÉTER: Pázmány pápai bullái és palliuma. (Adatok az esztergomi érseki szék 1616. évi római konzisztoriális betöltéséhez)	257
<i>Die päpstlichen Bullen und das Pallium von Péter Pázmány, Erzbischof zu Gran (1616)</i>	275

FAZEKAS ISTVÁN: Homonnai Drugeth III. György (1583–1620) familiárisainak jegyzéke 1622-ből. Adalék Tállyai Pál pályájához	277
<i>Die Liste der Familiaren von György III. Drugeth von Homonna (1583–1620) aus dem Jahre 1622. Ein Beitrag zur Laufbahn von Pál Tállyai, Übersetzer der Historiarum de rebus Ungaricis libri</i>	292
KÁDÁR ZSÓFIA: Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)	293
<i>Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr</i>	327
KALMÁR JÁNOS: A horvát végvidékre vonatkozó tervezet az 1670-es évekből	329
<i>Ein das kroatische Grenzgebiet betreffender Vorschlag aus den 1670-er Jahren</i>	343
 III. TÖRTÉNELEM ÉS TÖRTÉNETI SEGÉDTUDOMÁNYOK	
NAGY BALÁZS: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések	347
<i>Autobiography of Charles IV of Luxemburg: Textual and Source Critical Approaches</i>	357
E. KOVÁCS PÉTER: Zsigmond király itáliai itineráriuma (1412–1414 és 1431–1433)	359
<i>Itinerary of King Sigismund of Luxembourg in Italy (1412–1414 and 1431–1433)</i>	389
KÖRMENDI TAMÁS: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában	391
<i>The Coats of Arms of Dalmatia as a Part of the Heraldic Representation of the Hungarian Kings in the Middle Ages</i>	408
PÁLFFY GÉZA: Rendkívüli források a horvát nemzeti szimbólumok történetéhez. Horvátország zászlajának legkorábbi ábrázolásai a 16–17. századból	409
<i>Extraordinary Sources for the History of Croatian National Symbols. The Earliest Portrayals of the Flags of Croatia from the 16th and 17th Centuries</i>	432

DRASKÓCZY ISTVÁN: Henri Pirenne (1862–1935) magyarországi recepciója az 1894 és 1945 közötti időszakban	433
<i>Die Rezeption von Henri Pirenne in Ungarn zwischen 1894–1945</i>	451

IV. INTÉZMÉNY- ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

ZSOLDOS ATTILA: Üres honor	455
<i>Empty honor</i>	476

LACZLAVIK GYÖRGY: Várday Pál esztergomi érsek egyházfői tevékenységének vázlatja	479
<i>An Outline of the Activity of Pál Várday, Archbishop of Esztergom</i>	500

SZÖGI LÁSZLÓ: Hanyatlás és átalakulás. A magyarországi peregrináció Mohácstól a 16. század végéig	501
<i>Decline and Change. Hungarian Peregrination from the Battle of Mohács to the End of the 16th Century</i>	520

MOLNÁR ANTAL: A horvát–szlavón rendiség és az oszmán Szlavónia	521
<i>The Croatian–Slavonian Estate System and Ottoman Slavonia</i>	538

DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében, a 16/17. század fordulóján	541
<i>Stuhlrichter und ihre Bezirke im Komitat Sopron/Ödenburg zur Wende des 16./17. Jahrhundert</i>	564

KENYERES ISTVÁN: A félharmincad 1635–1638-ban	567
<i>Der Halbdreißigstzoll, 1635–1638</i>	591

OBORNI TERÉZ – NAGY BÉLA: A hadviselés alól felmentett székely települések a 17. században	593
<i>Szekler Settlements Released from the Military Services in the 17th Century</i>	610

OROSS ANDRÁS: A magyarországi kamarák területi illetékessége a 17–18. század fordulóján	611
<i>Die für Ungarn zuständigen Kammern an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert</i>	628
MIHALIK BÉLA VILMOS: Egyházi adatok a Jászságról Heinrich von Kageneck német lovagrendi komtur 1703. évi vizitációs jelentésében	629
<i>Ecclesiastical Data about Jazygia in the Visitation Report of Heinrich von Kageneck, Landkomtur of the Teutonic Order in 1703</i>	644
GÉRA ELEONÓRA: Don Thomaso Raspassani, a vízivárosi „magyar” vikárius leleplezése	645
<i>Die Enthüllung von Don Thomaso Raspassani, dem „ungarischen” Vikar von Wasserstadt Ofen (Buda)</i>	671
TUZA CSILLA: A céhes intézmény kereteinek bomlása: az 1761-es cégrendelet előzményei	673
<i>Die Auflösung der Rahmen der Zunftinstitution: die Prämissen der Zunftregelung 1761</i>	688
BORSODI CSABA: A herceg Esterházy-hitbizomány kismartoni uradalmának tisztviselői, alkalmazottai, szolgái 1770–1780 között	689
<i>The Officials, Personnel and Servants of the Eistenstadt/Kismarton Estate of the Prince Esterházy Entail (1770–1780)</i>	704
Bak Borbála munkásságának bibliográfiája (1961–2013) (összeállította: LAKATOS BÁLINT)	707
MELLÉKLET (képmelléklet Dominkovits Péter, Körmendi Tamás, Pálffy Géza és Török Enikő tanulmányaihoz)	I–XVI

Rövidítésjegyzék*

Levéltári és kéziratári források

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DL	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár. – <i>Diplomatikai Levéltár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
DF	Q szekció: Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fénygyűjtemény. – <i>Diplomatikai Fényképtár. Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa.</i> Szerk. Rácz György. Internetes kiadás (DL–DF 5.1), 2010.
MTAKK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (Budapest), Kézirattár
OSZKK	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Handschriftensammlung
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HKA	Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv
HFU	Hoffinanz Ungarn

---

* A rövidítésjegyzékben azokat a levéltári és kéziratári forrásokat, szakirodalmi tételeket és intézményneveket tüntettük fel, amelyeket több szerző is használt. Ezért a lábjegyzetekben és a tanulmányok végi bibliográfiákban csak a rövidítésüket tüntetjük fel, feloldásuk itt található.

Szakirodalom

- BAK 1997a BAK Borbála: *Magyarország történeti topográfiája. A honfoglalástól 1950-ig*. Budapest, 1997 (História könyvtár. Monográfiák 9/1.).
- BAK 1997b BAK Borbála: A koronaórség fizetetlensége. Thurzó Szaniszló nádor 1624. évi Zágráb szabad királyi városhoz küldött levele. In: *Miscellanea fontium historiae Europiae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. KALMÁR János. Budapest, 1997, 89–106.
- CIH I–IV *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás. [I.] 1000–1526. évi törvényczikkek. [II.] 1526–1608. évi törvényczikkek. [III.] 1608–1657. évi törvényczikkek. [IV.] 1657–1740. évi törvényczikkek*. Szerk. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen. Jegyz. NAGY Gyula, MÁRKUS Dezső. Budapest, 1899–1900.
- ENGEL 2002 ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Térinformatika: KOLLÁNYI László, SALLAY Ágnes. Budapest, 2002.
- ÚMÉL I–VI *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. I–VI. köt. Főszerk. MARKÓ László. Budapest, 2001–2007.

Intézmények

- ELTE BTK Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (Budapest)
- MTA BTK TTI Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete (Budapest)
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár (Budapest)

KÁDÁR ZSÓFIA

Dallos Miklós győri püspök életútja és végrendelete (1630)

A végrendelet mint történeti forrás iránt az utóbbi évtizedekben megnőtt az érdeklődés. Forráskiadványok, mélyfúrászerű bevezetővel ellátott végrendeletközlések, a végrendelkezéshez kötődő több forrástípust közlő munkák egyaránt napvilágot láttak. Az általam is vizsgált nyugat-magyarországi régióból csupán példaként említem a Nagyszombatban őrzött 16–17. századi végrendeleteket alapos bevezetővel kiadó Németh Gábort, a Lackner Kristóf soproni polgármester végrendeleteit és hagyatékára vonatkozó forrásokat közlő Dominkovits Pétert, valamint a 16–18. századi soproni orvostörténeti végrendeleteket publikáló D. Szakács Anita „tematikus” válogatását.¹ A győri végrendeletkutatás vonatkozásában a Sörös Pongrác nyomdokain haladó Horváth József munkásságát is ismerve úgy tűnhet, hogy már alig lehet a testamentumokról újat mondani.² A vizsgálatok azonban nem terjed(het)tek ki minden területre; kora újkori főpapjaink végrendeletei még nagyrészt feltáratlanok.³

Dallos Miklós győri püspök eddig ismeretlen testamentumának elemzése e téren is újabb előrelépést jelenthet. A végrendeletet a Győri Egyházmegyei Levéltárban találtam meg 2011 nyarán, korabelinek tűnő máso-

---

¹ NÉMETH 1995, DOMINKOVITS 2007, D. SZAKÁCS 2008. További bőséges bibliográfiát idéz HORVÁTH 2009.

² Horváth József három kötetben adott közre győri és Győr környéki, elsősorban mezővárosi polgároktól és parasztoktól származó végrendeleteket, amelyeket számos tanulmányában több szempontból elemzett. HORVÁTH 1995, 1996, 1997. Kora újkori győri végrendeleteket nagyobb mennyiségben azonban nem ő publikált először, hanem Sörös Pongrác, vö. Sörös 1899.

³ Az érdeklődés nagyobb az alsó- és középpapság végrendeletei iránt, vö. HORVÁTH 2009, 272. (Újabban Dominkovits Péter és Vajk Ádám dolgoznak a győri püspökség kanonoki végrendeleteinek önálló forráskiadványban való publikálásán.)

latban.⁴ Amikor a káptalani hiteleshelyi levéltár ún. ladulás anyagában a – Horváth József által is kutatott – végrendeleti sorozat⁵ folytatására bukkantam, a 301. fasciculus végén kronologikusan újramezklő, hozzátetölleges időrendbe rendezett sorban püspöki és kanonoki testamentumok egész tömege került a kezembe. Ezeket városi és környékbeli lakosok, valamint az alsópapság (plébánosok, káplánok, sekrestyések) végakaratai előzik meg. Az egyházi felső- és középréteg testamentumai Jany (Giani) Ferenc választott szerémi, későbbi csanádi püspök végrendeletével (1689) kezdődnek,⁶ majd hat győri főpapé után következik 62 kanonok végrendelete.⁷ Figyelmem ekkor terelődött Dallos Miklós testamentumára, akinek a tevékenységével a jezsuita rend győri letelepítése kapcsán már foglalkoztam.⁸ Sikerült megtalálnom a hiteleshelyi levéltár Cimeliotheca sorozatában a végrendelet eredetijét is, azaz azt az iratot, amelyben a püspök végakarataát Nagyfalvy Gergely, Böythe Miklós és Vasváry György kanonokok írásba foglalták.⁹

A forrás közlésével és a püspök életpályájának bemutatásával Bak Borbála tanárnő előtt szeretnék tisztelegni, aki a levéltár szakon először vezetett be a forráskiadás módszertanába. A választott téma a tanárnő kutatói munkásságához is kapcsolódik: kedvelt városa, Győr történetéhez is újabb adalékokkal szolgál, egy helyi születésű polgár, egyben győri főpap tevékenységének és végső rendelkezésének számbavételével.¹⁰

4 Ezúton is köszönöm a Győri Egyházmegyei Levéltár munkatársainak, Nemes Gábornak és Vajk Ádámnak készséges segítségét, amelyet a kutatás egyes fázisaiban nyújtottak.

5 Vö. HORVÁTH 1995, 14. A kötetek levéltári őrzési helyéről lásd VAJK 2004, 51.

6 GyEL GyKHHLt Fasc. 301. nr. 29049.

7 A püspöki végrendeletek: Dallos Miklós (1630), Püsky János (1655), Draskovich György (1657, kivonat), Groll Adolf (1742, hagyatéki leltárral), Zichy Ferenc (1781), Sztankovits János (1848). 32 kanonoki végrendelet a 17. századból (1598–1699), 30 pedig a 18. századból (1702–1770) való. A kanonoki végrendeletek közül néhányat később az ún. autográf gyűjteménybe (GyEL GyKHHLt Cth. XIII.) helyeztek át; erre az irat eredeti helyén cédula utal.

8 Vö. KÁDÁR 2011.

9 GyEL GyKHHLt Cth. VIII. nr. 549.

10 Dallos püspökről az eddigi egyetlen önálló munka igen régi, és elsősorban diplomáciai tevékenységét mutatja be: Dallos 1867.

Dallos Miklós életpályája

Dallos Miklós pályájának alakulásában meghatározó volt társadalmi háttere és saját tehetsége. Családja a 16–17. század fordulója után a Győr mezőváros vezetőrétegét alkotó kéttucatnyi nemespolgár família közé tartozott.¹¹ A család számára Miklós apja, Pál szerzett nemességet, aki az 1580-as évekre meggazdagodott mészáros-marhatőzsér réteg kiemelkedő képviselője volt.¹² Dallos Pál és felesége, Dorottya az 1610-es évek elejére már jelentősebb ingatlanvagyonról végrendelkezhetnek. Három gyermekükre, Miklóusra, Jánosra és Erzsébetre egyenlő részben hagyták birtokrészeiket. Pál 1588-ban zálogba vette Tényő prédiium felét leendő nászúrral, Grebechy Gergellyel közösen Sibrik Páltól.¹³ Két évvel később a Torkos fivérek, János, András és István szintén Dallos Pállal közösen szereztek meg 1000 forintért három zálogbirtokrészt Dombay Benedektől Ágostpéter, Újfalú (másképpen Novaj) és Ercsi falvakban.¹⁴ A Dallos házaspár szintén gyermekeire örököztette győri házáat. A végrendeletekben azt az épületet említették, amely az 1567. évi telekösszeírásban szerepel *Dollosch Paull* neve alatt a Kalmár utcában. Az 1617-es telekkönyvben is a családé a ház, amely Miklós és testvérei szülőháza is lehetett.¹⁵ Ők örökölték szüleiktől az ezüstműüket és kevés készpénzüket is.¹⁶ Pálnak veje, Kalmár Chiatt Simon 1609-ben 50 forinttal tartozott, amelyet Dorottya asszony halála előtt már kiegyenlített, így a Dallos testvérek erre már nem tarthattak

¹¹ E réteg felemelkedéséről, rokoni kötődéseiről lásd GECSÉNYI 2008a, különösen: 86.

¹² Elsőként 1588-ban említik nemesként, GECSÉNYI 2008a, 73., 77. Két ízben (1582/1583, 1591/1592) győri városbíró is volt. GECSÉNYI 2008b, 162. Dallos Miklósnak a Fraknói Vilmos által megadott téves életrajzi adatait (Dallos 1867, 3.) tudomásom szerint elsőként SZABADY 1930, 77. helyesbítette.

¹³ GECSÉNYI 2008a, 73. Grebechy Gergely lánya Ilona volt Dallos Pál fia János első felesége, uo., 90.

¹⁴ GECSÉNYI 2008a, 73., 77.

¹⁵ Szabady Béla ezt feltételezte, vö. SZABADY 1930, 78. 1617-ben a korábbi Kalmár utcát (Kramergassen) már Szent Anna utcának nevezték, ma Jedlik Ányos utca. Az 1567. és 1617. évi telekkönyvi adatokat lásd GECSÉNYI 2003, 50. és BORBÍRÓ–VALLÓ 1956, I. sz. melléklet (140. oldal után: A város 1617. évi rekonstruált helyszínrajza). Dallos Pál háza az 1617. évi telekkönyvben: „[Szent Anna utca, a Duna-kaputól bal kézre] Dallos Pál, pol[gár], háztelkét rokonaitól kapta s a házat alapjából építette föl” – VILLÁNYI 1882, 167.

¹⁶ Az említett birtokokról és vagyontárgyakról lásd Dallos Pál (1609. máj. 2.) és özvegye, Dorottya asszony végrendeletét (1611. febr. 22.): HORVÁTH 1995, 35–36. (nr. 10.) és 42–43. (nr. 16.).

igényt.¹⁷ A szülők testamentumaik végrehajtójául legidősebb fiukat, Miklóst jelölték meg, bármelyik gyermekük halála esetére pedig meghagyták, hogy a meghaltnak örökségét testvérei vagy azok leszármazottai között osszák szét.¹⁸ Miklós – ahogy ezt végrendelete is igazolja – családjával és a győri polgárközösséggel egészen haláláig szoros kapcsolatban maradt.

Dallos Miklós tanulmányairól és ifjúkoráról a szakirodalom mindaddig semmit sem tudott. Az alábbiakban az életút korai szakaszát – Fazekas István szíves közlése nyomán – Dallos püspöki kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei alapján egészítem ki.¹⁹

Dallos 1573-ban született Győrben. (Magát 1619-ben 46 évesnek mondta.) Szüleit jó katolikusnak tartották. Dubovszki György személyesen is ismerte őket, szerinte Esztergomból menekültek, elszegényedtek, majd Győrben letelepedve lettek tehetősebbek. Altabak János és Vracsevics Farkas említi, hogy apja kezdetben eretnek, de anyja mindig is katolikus volt. Tanulmányait Győrben kezdte, ahol – a káptalani iskolában – Altabakkal együtt tanult. A gimnáziumot a bécsi jezsuitáknál folytatta, ahol valószínűleg 1588-tól 1593/94-ig, 5-6 évig tanult. A syntaxist már bizonyosan itt végezte 1588/89-ben Dubovszkival együtt, és talán Novák Miklós is a diáktársa volt. Bécsi tanulmányai idején ismerte meg őt a korszak művelődéstörténetének fontos szereplője, Ferencffy Lőrinc kancelláriai titkár

¹⁷ Az eset a városvezető nemespolgár patriciátus rokoni-gazdasági összefonódásait is mutatja. Kalmár Chiatt Simon Dallos Pál lányának, Erzsébetnek volt a második férje, vö. GECSÉNYI 2008a, 90., és egy évben (1620/1621) a győri városbírói tiszteletet is betöltötte, GECSÉNYI 2008b, 162.

¹⁸ Vö. az említett végrendeletekkel.

¹⁹ A processzusok szövegét Fazekas István közléséből ismerem, akinek önzetlen segítségét ezúton is hálásan köszönöm. Dallos pécsi és váci püspöki kánoni kivizsgálási jegyzőkönyveire hivatkoznak: MOLNÁR 2003, 18., illetve TUSOR 2003, 16. – Dallos pécsi püspöki kánoni kivizsgálásának (1619. aug. 24–26., Nagyszombat) jegyzőkönyve: ASV, Archivi delle rappresentanze pontificie, Vienna, Processi Vescovili, nr. 6. (A fol. 1 versón a per mellékleteként Dallos Miklós egy oldalas önéletírása, 1619. aug. 24.) Tanúk: Sennyey István, Novák Miklós, Dubovszki György, Kerpcsics András esztergomi kanonokok, Kaproncai Farkas titeli prépost (1597-től nyitrai kanonok, vö. VAGNER 1896, 173.), Balásfi Tamás boszniai püspök és pozsonyi prépost (egyúttal győri örkanonok). – Váci püspöki kánoni kivizsgálásának (1621) jegyzőkönyve: uo., nr. 8. Tanúk: Ferencffy Lőrinc kancelláriai titkár, Posgai János (esztergomi éneklőkanonok, aradi prépost), Kőszegi János esztergomi kanonok, Herovicz Mátyás csanádi püspök. – Győri püspöki kánoni kivizsgálásának (1623. jún. 21.) jegyzőkönyve: uo., nr. 11. Tanúk: Herovicz Mátyás, Babócsy Ferenc pozsonyi kanonok, Altabak János szentadalberti prépost, Vracsevics (Wrachewich) Farkas soproni főesperes, Pozsgay Mátyás locsmáncsi főesperes.

is 1590, Posgai János pedig 1592/93 körül. A tanúk többsége és önéletrajza is megerősíti, hogy nem szerzett fokozatot, habár a bölcsészkar második évét, a fizikát is elvégezte. Posgai szerint magánszorgalomból tanult tovább, nagy olvasottságú és nagy tudású volt. Ferencffy a kánonjogban való jártasságát és jó szónoki képességeit emelte ki.

Bécsbe – Herovicz Mátyás szerint – Szuhay István küldte. Dubovszki is megerősíti, hogy 1595/96-ban világi írnokként állt a későbbi egri püspök szolgálatában. Babócsy Ferentől tudjuk, hogy 1598-ban Szuhay világi szolgálaként tagja volt annak a követségnek, amelyet I. Rudolf császár és király küldött Erdélybe. A követségben Szuhay akkori váci püspök és magyar kamaraelnök mellett Istvánffy Miklós nádori helytartó, Bartholomäus Pezzen, az Udvari Tanács tagja és Nádasdy Ferenc is részt vettek. A Báthory Zsigmonddal és az erdélyi rendekkel folytatott tárgyalásokon való részvétele hatással lehetett Dallos későbbi diplomáciai szerepvállalására. A követségből visszatérve lépett egyházi pályára. Szuhay 1599. június 24-én a kisebb papi rendeket szolgáltatta ki neki, 27-én (a pozsonyi Szent Márton-templomban) szubdiakónussá, 29-én diakónussá, végül július 2-án a pozsonyi ferences templomban pappá szentelte.²⁰ Szentelése után azonnal egri kanonok és szabolcsi főesperes lett.²¹

Az egri káptalan akkori székhelyén, Kassán hitszónokként tevékenykedett. Itt ismerte meg az Erdélyből menekülő Sennyey Istvánt, majd 1604-ben kanonoktársaival együtt ő is Nagyszombatba menekült.²² Kaproncai Farkas szerint Dallos az 1608. évi országgyűlésen még egri nagyprépostként vett részt. Hogy ebben az évben még az egri káptalan élén állt, Szuhay István ez év február 19-én kelt végrendelete is bizonyítja.²³ Ez azért figyelemre méltó, mert a processzusok tanúi (Kaproncai, Balásfi, Posgai) egyöntetűen állítják, hogy 1607-től már esztergomi olvasókanonok

²⁰ A szentelések pontos adatait egy Sennyey István váci püspöki kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvének mellékletei közé keveredett, Dallosra vonatkozó iratból ismerjük: Szuhay István bizonylata, Pozsony, 1601. ápr. 3., ASV, Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales, vol. 24., fol. 27. – Fazekas István szíves közlése.

²¹ Vö. Dallos említett önéletrajzával. – Egri kanonoki tisztségére lásd Dallos 1867, 3., KOLLÁNYI 1900, 206., SZABADY 1930, 78. Egyházkormányzati tevékenységére: KÁDÁR 2011, 210–211.

²² Az egri káptalan a török hódítás elől 1596-ban Kassára, majd Bocskai István seregei elől 1604-ben Nagyszombatba menekült, végül 1613-ban Jászóra helyezték. Vö. 1597:XXXVIII. tc., 1609:X. tc., 1613:III. tc.

²³ ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 96., Konv. 1608. júl., fol. 183–185. – Fazekas István szíves közlése. (KOLLÁNYI 1900, 206. szerint 1608. június 12-től esztergomi olvasókanonok, miután az egri nagyprépostságot nem fogadta el.)

(is) volt. Ráadásul 1609 szeptemberében az egri kanonokok követeként járt Bécsben, hogy a káptalani tizedek beszédéhez az uralkodó segítségét kérje.²⁴ Másrészt 1611-ben a feloszlatott egri káptalan érdekeit képviselte római követként V. Pál pápánál a testület helyreállítását kérve, és Forgách érsek megbízásából részletes tájékoztatást adott a magyarországi katolikus egyház lesújtó helyzetéről és a missziós tevékenységről.²⁵ A székhelyéről és egyházmegyéjéből elűzött egri káptalan átmeneti helyzete tehát lehetővé tette, hogy – szokatlan módon – Dallos néhány évig egyúttal az esztergomi káptalannak is tagja legyen. Ekkoriban azonban már Forgách káplánjaként is említették (Kerpcsics András).²⁶ Önéletrajza szerint az 1613-ban Jászóra helyezett egri káptalannal együtt ő is ide költözött. Legkésőbb 1616-tól szolgált az esztergomi káptalanban, Nagyszombatban. 1619. évi püspökké szentelése előtt felhévizi prépostnak és sasvári főesperesnek nevezte magát.

Talán Forgách káplánjaként ismerte meg a jezsuitaként az érsek mellett szolgáló, Pozsonyban és környékén is missziót teljesítő Pázmány Pétert.²⁷ Bizalmas viszonyuknak köszönhetően 1616-ban Pázmány Dallost kérte meg, hogy esztergomi érsekké való kinevezését hírül vigye Thurzó György nádornak. Az újonnan kinevezett érseknek a nádorhoz írott üdvözlő levelét és szóbeli üzenetét Dallos rövidesen elvitte a nagybiccsei kastélyba. Titkos küldetéséről írott beszámolója és Thurzó válaszlevele még októberben megérkezett Prágába Pázmányhoz.²⁸

²⁴ Dallos 1867, 4., 1. jegyz. (Dallos Miklós levele, Bécs, 1609. szept. 19.) Dallos kieszközölte, hogy Zemplén, Abaúj és Ung megyéket utasítsák a káptalani tized beszédére, de Hoffmann György (hadititkár Felső-Magyarországon, vö. FALLENBÜCHL 2002, 133.) jelentései miatt, amelyek a megyék elégedetlenségéről, egy esetleges tumultus és Báthory Gábor fejedelem hadi készülődéséről adtak hírt, az uralkodót tanácsosai rábírták, hogy terjessze az egri káptalan tizedügyét az országgyűlés elé. (Dallos a bécsi pápai nuncius segítségét is kérte a káptalani jövedelmek ügyében.)

²⁵ TUSOR 1999a, 509.

²⁶ A kivizsgálási jegyzőkönyvek – Kaproncai Farkas és Herovicz Mátyás vallomásai – alapján 1610–1611 körül Dallossal kapcsolatban bizonyos erkölcsi gyanú (nőügy) vetődött fel, de ez alól tisztázta magát.

²⁷ LUKÁCS 1978, 747.

²⁸ A küldetésről: FRAKNÓI 1868, 240–241. (vö. Dallos 1867, 4.) és részletesen: SZABADY 1930. Szabady közli Dallos – a követjárásáról szóló – beszámolójának fogalmazványát is. (Eredetije: GyEL GyKMLt Th. XXXVII. nr. 4719.) A küldetésről lásd továbbá Pázmány levelét Thurzóhoz, amelyet Dallossal küldött: HANUY I. 63. (34. sz., Prága, 1616. szept. 28.) és a nádornak szóló viszontválaszát uo., 75–76. (40. sz., Prága, 1616. okt. 26.).

Dallost 1619. május 23-án pécsi püspökké nevezték ki.²⁹ Annak ellenére, hogy a hódoltsági püspökség elsősorban cím volt számára, fontosnak tartotta egyházmegyéje lelkipásztori ellátását. Elődje, Pyber János püspök idejében már működött Pécsen egy jezsuita misszió, amelynek vezetője, Cserneký János Dallostól püspöki helynöki joghatósága meghosszabbítását kérte. Erről szóló levelét 1620 nyarán a szekcsői tanító, Harangozó Bálint vitte el Bécsbe. Dallos feljegyzést készített a levélről és a tanító beszámolójáról, amely alapján Pécs akkori vallási helyzetéről, a jezsuita misszió és a katolikus licenciátusok tevékenységéről is képet alkothatunk.³⁰ Cserneký mellett egy szláv jezsuita szerzetes, Matej Vodopia és egy katolikus szláv pap, Jeremiás szolgáltak, akik Pécs külvárosában alamizsnából éltek. Híveik száma hétszáz lehetett, de ünnepekkor ezren is összegyűltek. Pécs mellett szolgált Mihály magyar pap és akadt néhány, a belgrádi püspöktől függő szláv pap is. A pécsi kerületben tizenöt licenciátus működött.

Dallos egyházkormányzati tevékenységéhez képest pályája korai szakaszában diplomáciai szerepe jóval hangsúlyosabb volt.³¹ 1618-ban a királyválasztó országgyűlésen Lósy Imrével kettesben képviselték az esztergomi káptalant.³² Pécsi püspöki kinevezésével egy időben lett királyi tanácsos. 1620-ban a Bethlen Gáborral folytatott tárgyalásokban fontos szerepet játszott. Az uralkodó kérésére leírta véleményét a beszercebányai országgyűlésről, egy emlékiratot készített a magyar egyházi rend védelmében és rendszeresen részt vett a Magyar és a Titkos Tanács vegyes ülésein.³³

1620 és 1621 fordulóján a tanács már a hainburgi tárgyalásokra készült, amelyekre Dallost küldték királyi követként. A béketárgyalásokon való részvételéről naplója tájékoztat. Ő írta meg a Forgách Ferencnek és Thurzó Imrének II. Ferdinándhoz való átpartolását rögzítő dokumentumokat. 1621 áprilisa, a béketárgyalások megszakadása után újra Bécsbe ment, a nikolsburgi tárgyalások idején is részt vett a tanácsüléseken. A béke meg-

²⁹ HC IV. 290., KOLLÁNYI 1900, 206. – Dallos pécsi püspöki jövedelmét 2-300 forintra becsüli.

³⁰ A feljegyzést publikálta HOLOVICS 1966, 171–177. Pécs és környéke vallási viszonyairól az említett feljegyzést is felhasználva ír MOLNÁR 2003, 20–36.

³¹ Diplomáciai tevékenységét Dallos 1867, 3–48. alapján összegzem.

³² Lósy Imre 1611-től esztergomi kanonok, életéről lásd TUSOR 2003b. Dallosnak az országgyűlésről vezetett naplója és Lósyval közösen írott beszámolóik fennmaradtak, vö. Dallos 1867, 5.

³³ Vö. Dallos 1867, 9. A dokumentumok közlése *uo.*, 54–66.

kötése (1621. december 31.) után pedig írásos véleményt nyújtott be annak végrehajtásáról.³⁴

Dallos 1621. június 17-én még választott pécsi püspökként kért a császártól tanácsosi fizetést – október 11-én már váci püspökké léptették elő.³⁵ Az újabb hódoltsági egyházmegye élére helyezett főpap rövidesen értesült a XV. Gergely pápa által felállított Hitterjesztési kongregációról (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*).³⁶ Ennek megbízottja, Carlo Caraffa bécsi nuncius³⁷ arra kérte a magyar főpapokat, hogy tájékoztassák tevékenységükről és a misszió lehetőségeiről. Pázmány Lépes Bálint kalocsai érsek (egyúttal győri püspök), Ergely (Ergelics) Ferenc veszprémi, Telegdy János nyitrai és Dallos Miklós váci püspökök, illetve saját nevében nyújtotta be beadványát. Emellett Domitrovich Péter zágrábi püspök önálló felterjesztését és Dallos külön beadványának fogalmazványát ismerjük.³⁸

A Pázmány felterjesztésével való hasonlóságok ellenére is figyelemre méltó Dallos beadványa, aki váci (és korábbi pécsi) püspökként a hódoltsági viszonyokról, missziós lehetőségekről is hangsúlyosabban beszámolt.³⁹ Az inkvizíció hazai működésének híján és az egyházi büntetés helyett Dallos missziókkal kívánta erősíteni a katolikus egyházat. Ehhez javasolta, hogy a királyság három – felső, dunáninnyi és dunántúli – részében a bécsi, olmützi, brünni és gráci jezsuita kollégiumokhoz hasonló iskolákat állítsanak fel. Javasolta, hogy misszióba később olyanokat küldjenek vissza, akik az adott területről származnak, ismerik a szükséges nyelveket és a helyi viszonyokat. Dallos a katolikus megújulás szellemében, korát sok tekintetben megelőző javaslatokkal kívánta támogatni a katolicizmus megerősítését. Ezt a szellemiséget kezdi el a gyakorlatba is átültetni előbb a váci, majd a győri egyházmegyében.

A váci püspökség a korabeli magyarországi egyházi hierarchiában a hódoltságba eső egyházmegyék közül a legjobb helyzetben volt. A magyar intézményrendszer legteljesebben itt maradt fenn; működött az adóztatás,

³⁴ Az iratok közlése: Dallos 1867, 87–89., 91–94.

³⁵ KOLLER IV. 373–375., SZARKA 1947, 158–159. Dallos 1622-ben a Magyar Tanács fizetett tanácsosa volt, vö. EMBER 1946, 79.

³⁶ 1622. jan. 6., felállításáról: TÓTH 2000.

³⁷ 1621–1628, MOLNÁR 2002, 460.

³⁸ Vö. TÓTH 2000, 42–43., TUSOR 1999b, 21. Dallos Miklós – tartalma alapján 1622-re datált – beadványának fogalmazványa a püspök kézírásával a GyEL GyKMLt Th. XXVII. nr. 3803. jelzet alatt található. Kiadva (a lelőhely megjelölése nélkül): Dallos 1867, 230–234.

³⁹ Legrészletesebb magyar nyelvű ismertetése (egyres szakaszok fordításával): TUSOR 1999b, 21–24. A kontextusra, Pázmány és a püspökök felterjesztésére, a Propagandának adott véleményeire lásd uo., 20–25., TÓTH 2000, 42–47., MOLNÁR 2004, 12–13.

birtokigazgatás és az egyházi intézmények. Vác második, 1620. évi elfoglalása után a birtokigazgatást és a tizedszedést újjá kellett szervezni és biztosítani kellett a püspök földesúri jogait, amelyek gyakorlását a 16. század vége óta a nógrádi várkapitány akadályozta.⁴⁰ Ezért 1622-ben Dallos II. Ferdinándtól kérte, hogy a királyi biztosok, akiket a nikolsburgi béke feltételeinek végrehajtására küldtek, figyelmeztessék a várkapitányt a püspök jogainak tiszteletben tartására.⁴¹ A birtokigazgatás rendezését Dallos Miklós vállalta: egy tekintélyes kötetet állított össze a püspökség jövedelmeiről urbárium-kivonatokkal, a tizedek árenda-jegyzékeivel, jövedelem-kimutatásokkal és levélmintákkal.⁴² Lelkipásztori feladatát is komolyan vette. Bár ő sem lakhatott egyházmegyéje székhelyén⁴³ (ez püspöksége idején Nógrád volt), 1622 szeptemberében Nándor, Sente és Debercsény falvak világi lelkipásztorává nevezte ki Cantzor Andrást. Ezzel hét évvel előzte meg azt az egyházmegyei zsinatot (1629), amelyben Pázmány törvényessé tette a hódoltsági laikus lelkipásztorkodást.⁴⁴ Dallos – szándéka ellenére – végül nem tudott vikáriust küldeni püspöksége akkori székhelyére, Nógrádra, ezt csak második utóda, Dávid Pál tehette meg.⁴⁵

Dallos váci püspökségéből is rövidesen előreléptették, és 1623. május 5-től a győri egyházmegye élére került.⁴⁶ E tisztségre Lépes Bálint halála után maga Pázmány ajánlotta az uralkodónak.⁴⁷ Mielőtt azonban ténylegesen átvehette volna új püspöksége kormányzását, újabb diplomáciai megbízatást kapott.

Dallos a Bethlen követeivel folytatott besztercebányai tárgyalásokon királyi biztosként vett részt. 1623. augusztus 23-án Pázmánytól 2000 magyar forintot vett át Pozsonyban a királyi biztosok költségeire, 24-én pedig Pöstyénben megkapta Thurzó Szaniszló nádortól a királyi utasítást.⁴⁸ Bethlen követei azonban csak késve, szeptember 17-re érkeztek meg a tárgyalások helyszínére. Az október 2-ig tartó tárgyalások sikertelenek

⁴⁰ MOLNÁR 2004, 26.

⁴¹ SZARKA 2008, 147.

⁴² MOLNÁR 2004, 26.

⁴³ Dallos váci püspökként is Nagyszombatban lakott. SZARKA 1947, 38.

⁴⁴ MOLNÁR 2004, 26–27.

⁴⁵ MOLNÁR 2004, 27.

⁴⁶ Dallos 1867, 28., SZARKA 1947, 158.

⁴⁷ SZARKA 1947, 160., 43. jegyz., vö. HANUY I. 337–338. (215. sz., Pozsony, 1623. ápr. 29.). Pázmány kérvénye sikeres volt, mert a császári udvar már május 4-én elfogadta a jelöltet.

⁴⁸ Dallos 1867, 110–112.

voltak, mindkét fél saját sérelmeit tartotta elsődlegesnek. Az értekezletről fennmaradt Dallos egy naplótöredéke és a királynak írott jelentése.⁴⁹

A beszercebányai tárgyalások után hónapokig Bécsben kellett maradnia, győri székhelyére való visszautazásában súlyos betegsége gátolta meg. Decemberben már sürgette pápai kinevezését és haza akart menni, hogy püspökségét elfoglalhassa, de még 1624 elején is Bécsben volt és részt vett a Bethlennel folyó alkudozásokban.⁵⁰ Diplomáciai segítségét a király a továbbiakban sem kívánta nélkülözni, 1625-ben őt nevezte ki a szlavóniai rendek és a vlachok viszonyának rendezésére felállított bizottság élére. Dallos már a tárgyalások idejét is kitűzte, de újból súlyos beteg lett, ezért a bizottságban vállalt feladatai alól felmentését kérte.⁵¹ II. Ferdinánd elfogadta kérését, így rövidesen győri székhelyére távozott, és egyházmegyéje ügyeivel kezdett foglalkozni.⁵²

Győri püspöki tevékenységének legmaradandóbb alkotása kétségtelenül a jezsuita rend letelepítése, számukra megfelelő épületek, a szükséges alapítvány és javadalmak biztosítása, azaz a rendház és a kollégium alapjainak lerakása volt.⁵³ A társaságot 1626-ban hívta be a városba, ahol a következő évtől iskolát indítottak. A káptalan tiltakozása ellenére végül a püspök igen előkelő helyen, a piactéren (mai Széchenyi téren) vásárolt számukra három házat és egy házhelyet (Staal Tamás, Mérő János kereskedők, illetve sógornője, Grebechy Ilona házait és az ún. Gregoróczy-telket), hogy azokat II. Ferdinánd a pátereknek adományozhassa.⁵⁴

Dallos a trienti zsinat rendelkezéseit és a katolikus megújulás szellemiségét képviselte nemcsak a jezsuiták behívásával, hanem egy papnevelőház alapításával is. 1627-ben egy leendő szeminárium számára vett házat Győrben, amelybe 12 papnövendék be is költözött.⁵⁵ Régi tervét 1629-ben akarta valóra váltani, mert ekkorra már „nem csekély” pénzüsszeget sikerült összegyűjtenie az alapítás céljára. Az uralkodó számára, – akinek

⁴⁹ Vö. Dallos 1867, 28–43. A naplótöredéket és a jelentést lásd *uo.*, 112–162.

⁵⁰ Erről két emlékirata is tanúskodik, amelyekben II. Ferdinándnak azt javasolta, hogy békés úton szorítsa vissza Bethlent. Dallos 1867, 208–214.

⁵¹ Dallos Miklós levele Wilhelm Lamormainihez (Győr, 1626. jún. 13.) MNL OL E 152 Fasc. 2. nr. 36.

⁵² Dallos 1867, 45.

⁵³ A jezsuita kollégium történetére alapvető: ACSAY 1901, 9–173.

⁵⁴ A kollégiumalapításról bővebben lásd KÁDÁR 2011, 213–222.

⁵⁵ BEDY 1937, 186. – A Dallos-féle szemináriumalapítás története a szakirodalomban kevésbé ismert. Az erre vonatkozó bécsi forrásokat a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjával kutattam (CH/2, Balassi Intézet, Magyar Ösztöndíj Bizottság, 2013. szept.–okt.).

a végek, ezek között is az elsőrangú győri végvidék zsoldjának előteremtése állandó nehézséget jelentett – Dallos terve egy lehetőséget kínált a zsoldhátralékok törlesztésére. 1629. augusztus 8-án utasította Sennyey István magyar kancellárt, hogy a győri főpappal tárgyaljon az alapítványi tőke kölcsönadásáról, amivel szintén a kereszténység védelmét szolgálná – azaz a végek ellátásának „sürgető szükségét” enyhítené. II. Ferdinánd ennek fejében felajánlotta, hogy 100 évre egy harmincad- vagy más vámjövédelmet köt le a püspök céljára.⁵⁶ Az Udvari Kamara két magyar kamarai tanácsost, Menoldus Hillebrandest és Partinger Gáspárt⁵⁷ küldte ki biztosokként, hogy a Dallos által a fundációra szánt 24.000 magyar forint átadásáról tárgyaljanak vele.⁵⁸ Küldetésük sikeres volt, mert szeptember 6-án az uralkodó Dallos püspököt már arról értesítette, hogy a tanácsosok beszámoltak a – ténylegesen – 20.000 magyar azaz 25.000 rajnai forint értékű alapítványi összeg átadásának szándékáról. Ezt megköszönve tájékoztatta, hogy a 6%-os évi kamat kifizetését a bécsi vámházra (*Waaghaus*) terheli, a püspöknek pedig majd Partinger tanácsos kezébe kell letennie a summát, amelyről a Hofkriegszahlamt győri tisztje fog nyugtát adni.⁵⁹ II. Ferdinánd másnap a *Waaghaus* tisztviselőinek valóban kiadott egy utasítást, amelyben elrendelte a püspök, széküresedés esetén a káptalan számára 1630-tól évente Szent Mihály-napig az 1500 rajnai forintos kamatok kifizetését.⁶⁰ Hillebrandes szeptember elején még egyszer tanácskozott Dallossal, majd az uralkodó 16-án kiállította az – itt már 1629-ben is esedékesnek feltüntetett – kamat fizetéséről szóló kötelezvényt, a püspök és a káptalan által fenntartott papnevelőház (alumnátus) javára.⁶¹ Az Udvari Kamara egyúttal utasította Partingert, hogy az összeg átvételére utazzon Győrbe és intézze el, hogy azt a Hofkriegszahlamt győri tisztje

⁵⁶ Az Udvari Kamara Sennyey Istvánhoz (Bécs, 1629. aug. 8.), ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 138. Konv. 1629. aug., fol. 59–60.

⁵⁷ Kamarai tanácsosságokra: EMBER 1946, 132.

⁵⁸ [Udvari Kamara] Menoldus Hillebrandes von Harens és Partinger Gáspár magyar kamarai tanácsosokhoz ([Bécs], 1629. aug. 9.), uo. fol. 59–60.

⁵⁹ II. Ferdinánd Dallos Miklóshoz (Bécs, 1629. szept. 6.), uo. fol. 47–48. Másolata: GyEL GyKMLt Th. XXIX. nr. 3987. A másolat alapján kiadta: BEDY 1937, 380–382.

⁶⁰ II. Ferdinánd a bécsi vámház tisztviselőihez (Bécs, 1629. szept. 7.), ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 138. Konv. 1629. szept., fol. 59. és II. Ferdinánd reverzálisa [Dallos Miklóshoz], uo. fol. 60–61.

⁶¹ II. Ferdinánd Menoldus Hillebrandeshez (Bécs, 1629. szept. 8.), uo. fol. 90. – II. Ferdinánd Dallos Miklóshoz (Bécs, 1629. szept. 16.), uo. fol. 164–165.

vegye át és adjon róla számlát.⁶² Az uralkodó közben ismételten utasította a Waaghaus hivatalnokait a kamatok kifizetésére, az ügyletről pedig a Haditanácsot és a Titkos Tanácsot is tájékoztatta.⁶³

Az összeg átadásáról szeptember 28-án kelt levelében Dallos tájékoztatta az uralkodót. A készpénzt Partinger Gáspárnak adta át, és a pontos pénznemek és összegek feltüntetése után levele végén újra nyomtatékosította, milyen célt kívánt vele szolgálni: *„Én azóta, mióta a püspökségben vagyok, az összeget nehéz körülmények közt összegyűjtve mindig arra akartam fordítani, hogy egyházam és egyházmegyém paphiányának enyhítésére fordítsam, ezt a szándékomat, mivel felséged kegyesen és ájtatosan méltóztatik előmozdítani, megköszönöm, nem kételkedve felséged kegyes jóindulatában a győri egyházat illetően.”*⁶⁴ Dallos halálakor tehát csak az általa korábban vett házban működött a kis, 12 fős egyházmegyei papnevelde.⁶⁵ Bár 1630-ban a nagyszombati nemzeti zsinat is rögzítette a győri szeminárium létét,⁶⁶ annak

⁶² II. Ferdinánd az Udvari Kamarához ([Bécs], 1629. szept. 16.), uo. fol. 166–167. – Udvari Kamara Partinger Gáspárhoz (Bécs, 1629. szept. 19.), uo. fol. 203. – [U.az] u.ahhoz ([Bécs], 1629. szept. 22.), uo., fol. 309–310. – [U.az] u.ahhoz (Bécs, 1629. szept. 25.), uo. fol. 341–349. – Az összegről az uralkodó nyugtájának másolata: GyEL GyKMLt Th. VII. nr. 1697. (Bécs, 1629. szept. 24.)

⁶³ [Udvari Kamara] a Waaghaus alkalmazottaihoz (Bécs, 1629. szept. 23.), uo. fol. 311. – II. Ferdinánd a Titkos Tanács és az Udvari Haditanács tagjaihoz (Bécs, 1629. okt. 10./szept. 16.), ÖStA, FHKA, HFU, rote Nr. 138. Konv. 1629. okt., fol. 78–81.

⁶⁴ Dallos Miklós II. Ferdinándhoz (Győr, 1629. szept. 28.), uo. fol. 89–90. – *„Hanc ego summam a tempore, quo in hoc episcopatu resideo, difficillime comparando semper eo intendi, ut ecclesiae et dioecesi meae penuria sacerdotum laboranti vivens prospicere possem; quam meam intentionem, cum maiestas vestra sacratissima pie et clementer promovere dignata sit, immensas eidem ago gratias, non diffidens hanc clementem vestrae maiestatis promotionem in perpetuum cum summo fructu ecclesiae Iauriensis duraturum.”*

⁶⁵ A Dallos-féle papnevelőház története nagyon kevésbé ismert, vö. BÉDY 1937, 28–29., 185–187. A Dallos által e célra átadott ház helye nem azonosítható. Bedy feltételezi, hogy a jezsuitáknak adott épületekkel egy tömbben – tehát a piactéren – lehetett. A házat Draskovich György püspök saját céljára foglalta le, ezért a papnövédek számára a káptalan az elhunyt Dávid Pál veszprémi püspök győri házat adta át. (A papnevelde – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – a püspök és a káptalan felügyelte.) A szeminárium végül 1688-ban nyílt meg Széchényi György püspök alapítványának köszönhetően, vö. uo., 189. A szeminárium tervezett alapítására lásd még FAZEKAS 2011, 113.

⁶⁶ A győri püspökség főpapjai (praelati) életük tartamára – bár utódaikat nem kötelezve – megígérték, hogy a győri szemináriumban egy-egy alumnus ellátását biztosítják, vö. PÉTERFFY 1742, 310.

ellátása akadozott, és a Dallos-féle alapítvány kamatainak a kifizetése sem volt zökkenőmentes – már 1630-ban sem.⁶⁷

A végrendelet és a végrendeletkezés körülményei

Dallos Miklós győri püspök 1629. július 6-án mondta el végrendeletét saját püspöki udvarában (házában) három kanonokja, a testamentum leendő végrehajtói előtt. Az ekkor már betegeskedő főpap csak bő fél évvel később, február 16-án halt meg. Végakarátát – rendhagyó módon – csak halála után két héttel, március 3-i dátummal foglalták írásba Nagyfalvy Gergely szerémi püspök, győri őrkanonok, zalavári és kapornaki apát, Böythe Miklós olvasókanonok és Vasváry György éneklőkanonok saját nevükben, mint végrehajtók, „kvázi-fassionalis” formában.

A korabeli győri káptalan viszonylag idős, a kanonoki stallumot igen hosszú ideig viselő tagokból állt, és az akkori magyar katolikus egyház-szervezet egyik legtekintélyesebb ilyen intézménye volt.⁶⁸ Dallos püspök jól ismerte kanonokjait, végakarátát a káptalan „erős emberei”, az oszlopos kanonokok előtt tette, akiknek a személye, helyi és országos tekintélye és ismertsége is biztosítékot kellett hogy jelentsenek a testamentum végrehajtására. Közülük is kiemelkedett Nagyfalvy, aki 1609-től haláláig (1643) volt a székeskáptalan tagja, 1618-tól őrkanonok, 1624-től emellett szerémi püspök, majd 1635-től váci püspök is volt.⁶⁹ A gyorsabban változó győri püspökök mellett az egyházmegye ügyeit éveken keresztül ténylegesen ő irányította, miközben tisztségei és jövedelmei egyre inkább az egyházi elithez közelítették.⁷⁰ Böythe Miklós 1616–1634 között volt

⁶⁷ Sennyey István győri püspök [Maximilian Breunerhez], az Udvari Kamara elnökéhez (Bécs, 1631. febr. 7.), ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 143. Konv. 1631. márc., fol. 100–101. A püspök panaszkodott, hogy a kamatot a bécsi hivatalnok nem fizeti ki neki, ezért a kamaraelnök közbenjárását kéri. – A kamatokat Széchényi György püspök később a bécsi Pázmáneum győri egyházmegyei szeminaristái nevelésére kötötte le. FAZEKAS 2011, 113.

⁶⁸ A Dallos korabeli káptalan tagjairól bővebben: BEDY 1938, 400–409., KÁDÁR 2011, 213–215.

⁶⁹ SZABADY 1932, BEDY 1938, 404–405., SZABADY 1938, 20–21., NAGYFALVI 1998, SZELESTEI 2001.

⁷⁰ Püspöki helynöki munkájára Dallos is rá volt utalva, ezért – a jezsuiták letelepítése miatt rá egyre jobban neheztelő – Nagyfalvynak e tisztségről való, 1627-ben benyújtott lemondását csak 1629-ben fogadta el. SZABADY 1932, 224. (Az idézett szakirodalom – Bedy és Szabady – alapján Nagyfalvy és Vasváry egyidejűleg viselték a püspöki hely-

olvasókanonok, és 1631-től párhuzamosan az esztergomi káptalannak is tagja. Később győri stallumáról lemondva érseki általános helynök, majd 1638-tól szerémi püspök is lett.⁷¹ Vasváry György az esztergomi káptalánból jött Győrbe, 1616-ban olvasókanonok, majd éneklőkanonok volt, és 1630-ig ezt a tisztséget viselte. 1623-tól egyúttal püspöki helynök és általános ügyszallgató (1637-ben bekövetkezett haláláig), később pápoci prépost, majd győri nagyprépost is lett.⁷²

A végrendeleti végrehajtók személye mellett a végrendelezés körülményei sem voltak szokványosak. II. Ferdinánd tehetséges diplomatáján, a katolicizmus megújítását szolgáló főpapon ekkor már legalább 4-5 éve kezdett elhatalmasodni a betegség. 1626 nyarán köszvényre panaszkodott, saját kezűleg nem tudott írni és lábait sem tudta mozgatni.⁷³ Még augusztus elején is gyógykezelés miatt volt távol püspöki székhelyétől.⁷⁴ Mint Győr vármegye örökös főispánja, szeptemberben már lovon ülve tartott szemlét a Bethlen ellenében kiállított 80 püspöki lovason,⁷⁵ de állapota lassan tovább romlott. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a jezsuiták letelepítésének és iskolaindításának tervét oly nagy lendülettel és már-már türelmetlenséggel valósította meg.⁷⁶ Mint láttuk, a szeminárium alapítására szánt összegről folytatott tárgyalásokat is igyekezett az uralkodó mihamarabb lezárni, ami talán szintén részben Dallos romló egészségi állapotával függött össze. Betegsége 1629 nyarán arra kényszerítette, hogy végrendeletét – írni nem tudván – a legtekintélyesebb kanonokoknak tollba mondja. Nagyfalvy naplótöredéke megőrizte számunkra a püspök végrendelettelének emlékét, amelyből úgy tűnik, mintha a püspököt szélütés érte volna (nehezen tudott tagoltan beszélni, emlékezete kihagyott).⁷⁷

nöki és általános ügyszallgatói tisztet Dallos idején. A kérdést további kutatásoknak kell tisztázniuk.)

71 BEDY 1938, 407–408., életéről bővebben: PÓR 1909, 60–84.

72 BEDY 1938, 407., SZABADY 1938, 21–23.

73 Vö. 58. jegyz., MNL OL E 152 Fasc. 2. nr. 36.

74 Vö. Dobronoki György, a Győrbe küldött első jezsuita köszönő levele Dallos Miklós-hoz (Győr, 1626. aug. 7.) GyEL GyKHHLt Cth. XII. 802. (eredeti jelzete: uo. Th. XXXII. 27776.).

75 Vö. SZABADY 1932, 223.

76 Kérte a pátereket, hogy az iskolában mind az öt osztályt mihamarabb indítsák el; az ő sürgetésére állították fel a retorikai osztályt 1630-ban. *Litterae Annuae 1630*. ÖNB Cod. 13564., fol. 68r. (A kötet mikrofilmmásolatát használtam: MTAKK, Mikrofilmtár B7016/I.)

77 Vö. NAGYFALVY 1998, 95. Levélfogalmazványnak tűnő datálatlan bejegyzés. A meg nem nevezett főpap a szöveggörnyezet alapján csak Dallos Miklós lehet. Ezt a feltevést erősíti, hogy az a levélfogalmazvány, amelynek a szövegébe beékelődve jegyez-

Dallos Miklós könnyezve, nyögve, nehézkesen tudta elmondani nekik a végakarátát, Nagyfalvy szerint nem is mindent, amit szándékozott. Talán ezzel is magyarázható, hogy a testamentum egyes pontjai a végrehajtó kanonokoknak viszonylag nagy szabadságot adtak. Dallos „*sem az elmúlt dolgokra nem emlékezett tökéletesen, sem a jelenlegieket nem tudta egykönnyen megkülönböztetni*” – nyilván azokra a korábbi rendelkezéseire célozhat Nagyfalvy, amelyeket a végrehajtók a testamentum elején jegyeztek le, és amelyek Dallosnak a családtagjaira örökített vagyonáról szóltak. Az örökösök szerint olyan állapotban volt, amelyből kívánatos lett volna a halál által mielőbb megszabadulnia. A végakarátát elmondta ugyan, de nem részletezte kellőképpen – kegyességét, bőkezűségét Nagyfalvy mégis követendő példának tartotta. Dallos egészsége ezután még átmenetileg javulhatott, mert a jezsuiták tanévnyitó szentmiséjét ő mutatta be, és a diákoknak beszédet is tartott.⁷⁸ Aktivitása ezután csökkent, alighanem súlyosbodó betegsége miatt.

A végrehajtókként kiválasztott kanonokoknak – tisztségükből fakadó tekintélyük mellett – a főpapi végrendelekkel kapcsolatos tapasztalatai és jogi jártassága is sokat nyomott a latban.⁷⁹ Ismerték ugyanis a püspöki testamentumok végrehajtásával kapcsolatos visszaéléseket és az ebből kibontakozó szabályozási törekvéseket, amelyek éppen Dallos püspök halála előtt kevéssel, 1625-ben öltöttek testet II. Ferdinánd erről szóló rendeletében.

A 17. század elejére a magyarországi főpapok végrendelezési gyakorlata messze állt a szabad végrendelezés elvétől.⁸⁰ Bár a kánonjog és a magyar törvények is az utóbbit biztosították, az uralkodó kegyúri jogára hivatkozva hazánkban a Magyar Kamara nem csak az üresedésben levő püspökségek jövedelmeit, de az elhunyt főpapok ingóságait is lefoglalta az uralkodó – elsősorban katonai, védelmi – céljaira. A püspökök ennek elkerülésére a 16. századtól egyre rendszeresebben egyedi kérelmezőként fordultak az uralkodóhoz szabad végrendelezési joguk biztosítá-

---

te le Nagyfalvy a vonatkozó részt, 1628. július 14-i dátumú, tehát a végrendelettel napjához (1629. júl. 6.) igen közel esik. (A publikált forrás mellett az eredeti kéziratban – OSZKK Quart. Lat. 1123. – is ellenőriztem, hogy nincs a vontakozó bejegyzés előtt vagy után a datálást segítő vagy az eset körülményeire utaló szöveg vagy más jelzés.)

⁷⁸ Litterae annuae 1630. ÖNB Cod. 13564., fol. 68r.

⁷⁹ Itt elég egy győri esetre utalnunk: 1623-ban a székesegyházban véres jelenetre került sor, amikor Lépes Bálint püspök hagyatékának – 8000 forintnak – az átadására Hans Breuner főkapitány fegyverrel akarta rákényszeríteni az ellenálló kanonokokat. SZABADY 1932, 223., vö. KOLLÁNYI 1896, 133.

⁸⁰ A főpapok végrendelezési gyakorlatáról és az ismertett jogi problémáról bővebben: KOLLÁNYI 1896, 92–196., FRAKNÓI 1895, 295–298., 314–317.

sát, végrendeletük megerősítését kérve. A katolikus egyház Pázmány érseksége alatt jutott ismét abba a helyzetbe, hogy a főpapi hagyatékokkal kapcsolatos visszaélésekre hivatkozva kezdeményezni tudta az eljárás szabályozását. 1611-ben a nagyszombati zsinat rendelkezett arról, hogy az egyháziaknak a kelyheket, egyházi eszközöket és ruhákat – a rokonait kizárva – az egyházra kell hagyniuk. Az utóbbi évek elrettentő példáira hivatkozva a király segítségét kérték a kamara visszaéléseivel szemben; egyes főpapok hagyatékának lefoglalása miatt ugyanis olykor még a tisztességes temetésre és az elhunyt lelki üdvére, jámbor célokra hagyományozott összeget sem tudták előteremteni. A kérdés az 1619. évi országgyűlésen is előkerült: míg a főpapok teljesen szabad végrendekezési joguk visszaállítását sürgették, a rendek a kamara eljárásában elsősorban azt nehezményezték, hogy az a főpapok rokonait is kiszorítja az örökségből.

1625-ben Pázmány – Balásfi Tamás pécsi püspök halála, javainak méltatlan széthordása után – ismét felhívta II. Ferdinánd figyelmét a főpapi hagyatékokkal kapcsolatos nehézségekre. Az uralkodó végül hosszas egyeztetéseket követően a kamara, Pázmány, majd a jezsuita Wilhelm Lamormaini császári gyóntató írásbeli véleményeit kikérve december 11-én adta ki a főpapi végrendekezés módját szabályozó oklevelét.⁸¹ Mivel a magyar főpapoknak az ingatlanvagyon hagyományozására vonatkozó jogát az említett konfliktusok és a kamara eljárása nem érintették – ugyanis e tekintetben továbbra is az maradt a döntő, hogy a vonatkozó ingatlanvagyon az (elidegeníthetetlen) egyházi javakhoz vagy pedig más úton (örökléssel, nem egyházi tevékenységből származó jövedelemből stb.) szerzett javaikhoz tartozott-e –, a királyi diploma csupán az ingóságok hagyományozását szabályozta. Kimondta, hogy – ha a főpapnak van káptalanja – I.) az illetékes káptalan három tagját küldje ki, akik a testamentum végrehajtóiként először kötelesek a temetésről gondoskodni, a temetés után a halott lelki üdvére alamizsnát osztani, majd az elhunyt összes ingóságát összeírni, jegyzékbe venni és megőrizni, illetve abból a szolgákat és hitelezőket kifizetni. II.) A nagyszombati zsinat (1611) értelmében a főpap könyvei a felállítandó káptalani könyvtárat, az egyházi eszközök és ruhák a székesegyházat, a püspök házi felszerelése, bútorai pedig főpaputódját illetik. III.) Az ezen felül fennmaradó ingóságok felét

⁸¹ Az oklevél ismertetésének alapja: KOLLÁNYI 1896, 161–163. Vö. FRAKNÓI 1895, 315. (A diploma tartalmát csak a könnyebb átláthatóság érdekében tagoltam – önkényesen – pontokra.)

a felállítandó papnevelő intézetek céljára kell fordítani, ha pedig majd erre nem lesz szükség, a papnevelés céljaira vagy a szegény plébánosok segélyezésére. IV.) A testamentum végrehajtói az esztergomi érseknek és saját püspöküknek a leltárból egy-egy példányt kötelesek benyújtani. V.) A fennmaradó ingóságok másik feléről a főpapok a kánonjognak megfelelően szabadon végrendelkezhetnek, de az uralkodó reméli, hogy a végvárakról mint – a kereszténység védőbástyái lévén – vallásos célról nem fognak megfélekedni.

Bár a diploma megvalósulása tengernyi nehézségbe ütközött, és valójában a papnevelést és a végvárak anyagi támogatását célzó rendelkezései soha nem érték célt,⁸² éppen Dallos Miklós végrendeletét az uralkodó frissen kiadott rendelkezése nélkül nem is tudnánk értelmezni. Testamentuma ugyanis pontról pontra követi a királyi oklevél szabályozását.

Ez az igény *expressis verbis* is ki van mondva a végrendelet legelején: „Amint azt a legszentebb császári és királyi felség, a mi legkegyelmesebb urunk oklevél erejével a főpapoknak és a magyar királyság klérusának jóindulatúan megengedte, tudniillik, hogy mid egyikük összes javai és dolgai és bármiféle ingóságai fele részéről szabadon rendelkezessék és sértetlen jogában maradjon, hogy azt a felét akár vérrokonainak, akár másoknak, akiknek inkább akarja, szabadon örökítse, ezért, mivel ő maga (ti. Dallos) eddig jó egészségnek örvendett, az efféle vérrokonainak való átadásról már korábban kielégítően gondoskodott.” (Vö. a diploma V. pontjával.) Ezt követően röviden megismétli, mely rokonait érintette korábbi – egyelőre ismeretlen – rendelkezése. Ezáltal Dallos kiterjedt családi kapcsolatai is feltáruznak az olvasó előtt.⁸³ Összesen 1500 birodalmi aranytallért adott át testvérének, Dallos János alispánnak a saját részére, illetve Kéthelyi Ferenc dédunokaöccse (a püspök húgának, Erzsébetnek az unokája), továbbá unokahúgai, (Dallos Erzsébet lányai), Szapáry Andrásné Anna és Barbel Benedekné Margit részére. Úgy látszik, ezzel a Dallos család összes, akkor élő leszármazottját felsorolta.⁸⁴ Azt kérte, hogy ezzel elégedjenek meg, és úgy rendelkezett, hogy ennél többet nem szükséges juttatni nekik.

⁸² Erről bőségesen ír KOLLÁNYI 1896, 177–196. (Az oklevél és a főpapi végrendelezési jog további sorsát itt hely híján nem részletezem.)

⁸³ Vö. a Dallos–Grebechy–Kéthelyi–Angarano rokonság leszármazási táblájával, GECSÉNYI 2008a, 90. Az ábrát a végrendelet alapján egy ponton egészíthetjük ki: Süvegh Margit férje Barbel Benedek volt.

⁸⁴ A Dallos család a püspök és János alispán által képviselt igen jelentős generációval férfiágon ki is halt, mert Jánosnak gyermekéről nem tudunk.

A Dallos végrendeletének lényegi részét alkotó rendelkezések ez után következnek. 1. A püspöki ruháit és (liturgikus) kelméit a győri székesegyházra hagyja (vö. a diploma II. pontja). 2. A császári oklevél – azaz a végrendelet – végrehajtói a közeli ferences kolostornak és a szegényeknek gabonából, borból és más dolgokból bőven adjanak alamizsnát (vö. I. pont). 3. A faliszőnyegei, székei, asztalai és ágyai főpaputódját illetik (vö. II. pont). 4. Kamarása a ruhákat és a bért illetően elégítse ki a szolgákat saját jegyzőkönyve és kimutatása szerint (vö. I. pont). 5. Igen kevés arany- és ezüstitárgyairól, ruhaneműiről és öltözékeiről a végrehajtók saját belátásuk és ítélőképességük szerint rendelkezzenek. 6. A halála idején nála talált készpénzt a temetésre és szolgálai kielégítésére fordítsák (vö. I. pont). 7. A kanonokoknak 3000 magyar forintot ad át, amelyet a káptalan kisebb sekrestyéjében helyeznek el. Rájuk hagyja Hans Breuner (Preiner, Prajner) győri főkapitány neki szóló adóslevelét is további 800 magyar forintról. A püspök a végrendeletben lejegyzett magyar vendég-szöveg szerint a kanonokoknak (az átadott pénzösszeg hováfordítására vonatkozó) közbevetéseire ezt felelte: *„Éljön kegyelmetek vele az én halálom után”*. Annyit kért továbbá – a testamentum 6. pontjához kapcsolódva –, hogy a székesegyházban Enyedy Miklós presbiter mellé temessék el (vö. a diploma I. pontja). Itt rendelkezett arról is, hogy ha a püspöki székből lesz utódja, (azaz ha az általa létrehozott kis győri papnevelőház tovább működhet), a kispapok mindennapi ellátására fordítsanak 200 forintot ebből a 3000-ból – ugyanúgy, ahogy Dallos már korábban gondoskodott a számukra szükséges ruhákról és élelmiszerről. 8. Az egyetlen, ingatlanra vonatkozó rendelkezése: a néhai Huszár Mátyás örökösaitől vásárolt polgárháza legyen saját püspöki kamarásának, Jagachich Péternek, illetve utódainak tulajdona, tekintettel hosszan tartó, hűséges szolgálatára. 9. Ha a megnevezett és hagyományozott dolgok mellett akár gabonában, akár borban vagy más értékekben bármi előkerül, tegyék készpénzzé, és az így összegyűlt összeg *„arra fordíttassék, amire a legszentebb császári és királyi felség említett oklevelének erejével a meghalt főpapok minden dolgait és ingóságait nem csak kegyesen, de szentül és hasznosan is fordítani jóváhagyta”*. Ez a császári oklevél III. és V. pontjának értelmében – habár a szöveg szó szerint nem mondta ki –, a papnevelési alap és a végvárak céljait kellett, hogy jelentse.

A testamentum pontokba szedett rendelkezései nagyrészt önmagukért beszélnek, de néhányuk magyarázatra szorul. A második pontban említett ferenceseknek már a 13. század első felében kolostoruk és templomuk volt Győrben, amely a 16. század közepéig folyamatosan működött.

A szerzetesek a város töröktől való visszafoglalása (1598) után telepedtek vissza Breuner főkapitány támogatásával, 1614-ben Náprági Demeter püspök nekik adta a protestánsoktól visszavett Szent István-templomot, amely mellett kolostorukat felépítették.⁸⁵ Dallos kegyes hagyománya számunkra azért érdekes, mert míg a püspöknek a jezsuita rendhez való szoros kötődése ismert, addig a ferences szerzetesekkel való kapcsolatáról igen keveset tudunk. A – győri polgári végrendeletek tükrében is – igen népszerű barátok működését tehát ő is támogatta.⁸⁶

Az 5. és 7. pont tanúsága szerint a testamentum végrehajtói is részesültek a püspök örökségéből. Arany- és ezüsttárgyai, illetve – nem liturgikus – ruhaneműi fölött a végrehajtóknak szabad kezét adott, a káptalanra pedig igen tekintélyes 3800 forintos összeget hagyott. Igaz, ebből 800 forintról csak Breuner főkapitány adóslevelét kapták meg. Ennek a tartozásnak nagyobb részét, 500 forintot – a fennmaradt nyugta szerint – még 1626. október 22-én adott át a püspök kamarása, a végrendeletben másutt név szerint is említett Jagachich Péter a főkapitány nevében jelen lévő Visi Nagy Pál seregbírónak.⁸⁷ Másrészt érdekes a 7. pontban a püspöknek a papnevelőházra vonatkozó kitétele. Ez ugyanis az 1629-ben tett 25.000 forintos alapítványtól függetlenül további éves segélyt biztosít a Dallos által felállított kis papnevelőháznak. Az ugyanis nyilvánvaló volt, hogy a Waaghausból kiutalt évi 1500 forintos kamat kifizettetése a mindenkori győri püspök és káptalan erején (érdekérvényesítő képességén) múlt. Ide kívánczok, hogy megjegyezzük: a testamentum a püspöki könyvtárat nem említi. Talán Dallos a könyveit már életében elajándékozta, vagy azok „automatikusan” a káptalanhoz kerültek (vö. az oklevél II. pontja).

A 6. és 7. pont egyaránt rendelkezik a főpap temetéséről – ismét a császári diplomával teljes összhangban. A felmerülő költségekre egy (kisebb)

⁸⁵ A győri mariánus kolostorról lásd KARÁCSONYI 1922, 174–177. A kolostor 1654-ben leégett, helyére új, nagy kolostorépületet építettek, amely 1673-ra készült el. Vö. továbbá BEDY 1939a, 33.

⁸⁶ A ferencesek korabeli győri működésére: BEDY 1939a, 33–36., HORVÁTH 2005 (további szakirodalommal).

⁸⁷ GyEL GyKMLt Th. XIV. nr. 2491. „Én Vÿsÿ Nagÿ Pall, győri és hozzája tartozandó végházaknak seregbírája fateáalom és recognoscáalom ez levelem által, hogy én általam adott kölcsön az nagyságos Dallos Mÿklos győri püspök uram ötszáz magyar forintot kencses írásul az tekéntetes és nagyságos Praÿner Janos uramnak, győri és hozzája tartozandó végházaknak fő generális kapitányának, melyet én kezemben éppen adott Jagachÿch Peter uram, az én nagyságos püspök uram komornyikja, kivel quietáalom őkegyelmét. Actum Jaurini 22. Octobris 1626. Idem manu propria.” (Szöveg alá nyomott papírfelzetes gyűrűspecséttel.)

összeget a püspök saját házipénztárában helyezett el, amelyről a végrehajtóknak mint a temetés szervezőinek természetesen tudniuk kellett. Érdekes ugyanakkor a sírhely megjelölése. Dallos síremlékét, sírját nem ismerjük, habár más korabeli síremlékek fennmaradtak a győri székesegyházból.⁸⁸ Bedy Vince leírása szerint a templom főhajója alatti kriptában nyugszik.⁸⁹ E végrendeleti pont utal a sír pontos helyére is, ti. Enyedy Miklós presbiter sírja mellett.

A 8. pont kilóg a többi közül, és – mivel ingatlanról szól – nem is kötődik az uralkodó okleveléhez. Az említett püspöki kamarás, Jagachich Péter 1624-től állt a főpap szolgálatában. Ez csak pályája kezdetét jelentette; 1629-ben felvették Győr megye nemesei közé – miután felesége révén megyei részbirtokokat szerzett –, 1632-től több ízben alispánnak jelölték, majd a tisztséget 1643–1645 között viselte. A vármegyei politikában ezután kevésbé volt tevékeny, de katonai pályája a győri lovashadnagy és a vár lovasainak zászlótartói tisztségétől egészen a veszprémi főkapitányságig (1656–1673) ívelt.⁹⁰ Dallos püspöktől hűséges szolgálataiért kapta meg a néhai Huszár Mátyás házáat, amelyről később ő maga is végrendelezett.⁹¹ A Szent Miksa utca és a Szent Ferenc köz által határolt épületről van szó, amely az ún. közép-bástyához esett közel, a belváros északkeleti részén. Villányi Szaniszló az 1617. évi telekkönyv vonatkozó bejegyzését is közölte: „[A Szent Miksa utcában bal kézről a közép-bástya felé] eső sarokház a másik saroktól távol s egészen szabadon fekszik, nincs beépítve s mellette egy elhagyott házacska áll. Mindez Hussan Mátyás, a győri püspök (és érsek) tisztartójáé, ki azt Vajda Kristóf örököseitől vette”.⁹² Az említett püspök, egyben kalocsai érsek, Náprági Demeter tisztartója volt – a Villányi által téves

⁸⁸ VÖ. MIKÓ–PÁLFFY 1999.

⁸⁹ Bedy 1936, 44. Bedy Vince valószínűleg járt a kriptában – nekem erre nem volt mód. Dallos püspök sírja (ahogy a székesegyház kriptájának egésze) tudtommal még feltáratlan, sírköve, síremléke ismeretlen.

⁹⁰ Életéről lásd GECSÉNYI 2008c, 179. és PÁLFFY 1998, 128., 147. Vármegyei tevékenységére: Győr vármegye III. nr. 178. (1629. dec. 22. vármegyei nemes lesz), nr. 340., nr. 371. (1632. dec. 17., 1634. máj. 4. alispánnak jelölik), Győr vármegye IV. nr. 211. (1640. szept. 13. alispánnak jelölik), nr. 321. (1643. máj. 8. alispánná választják), nr. 424. (1645. jún. 20. lemond az alispánságról).

⁹¹ A házról, illetve annak Jagachich Péter általi birtoklásáról: GECSÉNYI 2008c, 179. (Jagachich végrendelete: GyEL GyKHhLt Felvallási jegyzőkönyvek, 13. köt. 179–180., Győrben mint püspöki kamarás feltűnik: 7. köt. 459.)

⁹² VILLÁNYI 1882, 142.

olvasattal említett – Huszár Mátyás. Tehát Dallos ezt a házat vette meg és örökítette tovább.⁹³

Az utolsó, 9. pont a borról és gabonáról, illetve más, esetleg fennmaradó ingóságokról rendelkezik. Ezek pénzbeli értékét a végrendeletben is megnevezett uralkodói diploma értelmében Dallos minden bizonnyal a papnevelési alapnak és a végváraknak szánta. A győri kanonokoknak azonban nem állt érdekükben, hogy a javakat átadják. Arra hivatkozva, hogy az ő egyházmegyéjükben a legsürgősebb a szeminárium felállítása, helyben tartották vissza a fennmaradó summát, ami ellen hiába emelt szót a Magyar Kamara.⁹⁴ Dallos halálát követően a győri végvidék zsoldfizetésének komoly nehézségei miatt még az is felvetődött, hogy a püspöki széket legalább egy évre üresedésben kellene hagyni, hogy addig a kamarához folyhassanak be a püspöki jövedelmek.⁹⁵

Pázmány még 1633-ban is levélben szólította fel a káptalant, hogy a Dallos hagyatékában maradt pénzről, ezüstneműről, gabonáról, borról és egyéb értékekről három küldöttjük révén adjanak számot a nagyszombati zsinaton, hogy az rendelkezessen a pénz hova fordításáról. Ugyanezt az eljárást sürgette az időközben elhunyt Szentandrassy Csiki István⁹⁶ pápoci prépost (+1630) ingóságai és Dávid Pál veszprémi püspök (+1633) győri háza és ingóságai esetében.⁹⁷ A végrendeleti végrehajtók eljárása azért is érdekes, mert közülük Nagyfalvy és Böythe tagjai voltak annak az 1630. évi nagyszombati zsinat által delegált ellenőrző bizottságnak, amelynek a papneveldei alapra és a királyi oklevél más pontjaira vonatkozó szabály-

⁹³ A ház helyét lásd BORBÍRÓ–VALLÓ 1956, I. sz. melléklet (140. oldal után: A város 1617. évi rekonstruált helyszínrajza), „Husszán M. tiszttartó” és VILLÁNYI 1882 térképmelléklete (a kötet végén: II. Győr-vár és város alaprajza a XVI. és XVII. században (1560–1703)).

⁹⁴ KOLLÁNYI 1896, 184. Ezt igazolja az Udvari Kamarának a Magyar Kamarával történt levélváltása is az ügyben: Magyar Kamara az Udvari Kamarához (Pozsony, 1630. febr. 22.), ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 140. Konv. 1630. febr., fol. 216., 221. és Magyar Kamara az Udvari Kamarához (Pozsony, 1630. apr. 2.), uo. Konv. 1630. apr., fol. 137–138.

⁹⁵ Ernst von Kollonitsch a Haditanácshoz (Komárom, 1630. febr. 28.), uo. Konv. 1630. márc., fol. 364–365.

⁹⁶ Csikamadéfalvi Szentandrassy Csiki István 1618–1630 között pápoci prépost. 1630-ban, halála előtt néhány hónappal veszprémi püspökké nevezték ki. BEDY 1939b, 40–41.

⁹⁷ Pázmány Péter levele a győri káptalanhoz, Pozsony, 1633. márc. 16. GyEL GyKMLt Cth. VII. nr. 301., kiadva: HANUY II. 405–406. (821. sz.). Dávid Pál házat később, miután a Dallos-féle első papnevelőházat utódja, Draskovich György győri püspök saját használatába vette, a káptalan átadta a szeminárium céljára, vö. BEDY 1937, 187.

talanságokat kellett kivizsgálnia.⁹⁸ Nyolc évvel később éppen ennek a bizottságnak kellett számot adnia a papneveldei alapról, amelyet az oklevél szerint a főpapi hagyatékokból kellett volna gyarapítani.⁹⁹ Dallos püspöknek az alapra és a végvárakra hagyományozott javai tehát valószínűleg soha nem érték el céljukat.

A végrehajtók 1630 márciusában, amikor a püspök halála után a testamentumot írásba foglalták, annak pontjaihoz a végrehajtásra vonatkozó megjegyzéseket is hozzáfűztek, hogy ezzel saját eljárásuk legitimitását is rögzítsék. *„Mindezek ügyében tehát a végrendelet meghagyása szerint néhány nap múlva az említett kamarását Sopronba, Szombathelyre és Keszőre küldték, elrendelvéen minden e helyeken lévő gabona és bor jegyzékbe vételét és ő ezt a lehető leghamarabb bemutatni tartozott.”* Jagachich Péternek tehát Dallos halála után is több tennivalója volt az általa korábban is kezelt főpapi javakkal. Amellett, hogy – a végrendelet 4. pontja értelmében – a püspök szolgálójának is ő fizette ki járandóságukat, a szombathelyi és a keszői püspöki várak, valamint a soproni ház bor- és gabonakészleteit is összeírták vele. A győri püspököknek a Mohácsot követő széküresedés után fokozatosan visszaszerzett birtokai között Győrön kívül a legnagyobbak a szombathelyi és keszői várak voltak.¹⁰⁰ Az ezekkel egy sorban említett soproni ház az új dézsmaházként, *Zehenthau*sként vagy püspökudvarként ismert gazdasági épület. Az Új utca (régebbi nevén: Zsidó utca) 28. szám alatt álló házban, amely 1465-től 1945-ig volt a győri püspökök tulajdonában, gyűjtötték össze a püspöki bortizedet.¹⁰¹ A felsorolt épületek, azaz a bennük őrzött bor és gabona tehát valóban a püspök legfontosabb Győrön kívüli

⁹⁸ KOLLÁNYI 1896, 178. A bizottság további tagjai voltak Draskovich György váci püspök és Senkviczy Mátyás esztergomi kanonok.

⁹⁹ KOLLÁNYI 1896, 179. Az is beszédes azonban, hogy az ekkor újraválasztott ellenőrző bizottságnak már sem Nagyfaly, sem Böythe nem lettek tagjai.

¹⁰⁰ Vö. FAZEKAS 2011, 107. (további irodalommal). A kettő közül a keszői vár kevésbé kutatott. Valószínűleg már a 13. század vége óta püspöki mellékrezidencia volt, amely kisebb megszakításokkal mindvégig a győri főpapok kezében volt. A vár birtoklás-történetéről legújabbán: HORVÁTH 2001, 51–56., aki egyúttal a Kutassy János püspök keszői udvarbírájának szóló 1592. évi utasítást is közli. – Dallos Miklós végrendelete újabb adat a vár püspöki birtoklására.

¹⁰¹ Atlasz, 77. (Az egyházi tulajdonú gazdasági épületek között). Térképen ábrázolva: Uo., A.3.3. és A.3.4., Zehenthof néven, zöld színnel jelölve. – A házat Ágoston győri püspök 1465-ben vette új, kőből épült, (bornak való) tizedháznak régi tizedháza helyett, amelyet ekkor a káptalan hozzájárulásával Sopron városának adományozott. Az erről kiállított püspöki oklevelet (Győr, 1465. okt. 31.) kiadta HÁZI 1926, 219–220. (264. sz.). – Az épületről lásd még: THIRRING 1939, 20. (Püspök-udvar néven).

készletei, javai voltak. Érdekes azonban, hogy a püspök rákosi kúriáját nem említi a testamentum szövege.

A főpap halála – a végrendeleti végrehajtó kanonokok tanúsága szerint – 1630. február 16-án késő este következett be: „*mire a kápolnafelügyelő a kiküldetésnek eleget tett, a jó püspök 10 és 11 óra között a február 16-ára következő éjszakán kegyesen meghalt*”.¹⁰² Temetése a jezsuita éves jelentés leírása alapján végakarátának megfelelően történt; a legtekintélyesebb kanonokok – talán a végrehajtók – becslése szerint több mint 100 forintot költöttek rá. A szertartáson a káptalan tagjai mellett természetesen a jezsuiták és diákjaik is részt vettek, akik a pompás temetési menetben jelvényekkel és képekkel vonultak fel. Beszédekkel és versekkel is tisztelegtek a kollégiumalapító előtt, amelyeket Dallos utóda, Sennyey István írott formában a temetés után el is kért, hogy gondoskodhasson azok megőrzéséről.¹⁰³

A végrendelet jelentősége és tanulságai

Dallos Miklós püspök személyében egy sokoldalú és tehetséges főpap került a győri egyházmegye élére. Különleges helyzetben volt, mert püspöki és Győr vármegye örökös főispáni tisztségébe a város szülötteként emelkedett fel. Az akkor a mezőváros és részben a megye vezetésében is központi szerepet játszó, marhakereskedelemből és mészároságból meggazdagodott nemespolgár-réteg egyik legtekintélyesebb családjából származott, aki a trienti reformok mellett elkötelezett, a bécsi jezsuitáknál iskolázódott, széles látókörű, országos diplomáciai tapasztalatokkal rendelkező főpapként és diplomataként került vissza Győrbe. Tényleges győri püspöki tevékenységének rövid ideje (1626–1629) alatt a katolikus megújú-

¹⁰² Dallos Miklós halálának napjául legtöbbször az 1630. március 24-ét vették át, egészen a legújabb összefoglalókig; vö. (a teljesség igénye nélkül): Dallos 1867, 46., FRAKNÓI 1869, 394., KOLLÁNYI 1900, 207. (de a 208. oldalon a halál napját már 1630. február 17-nek írja!), ACSAY 1901, 23., Almanach 1968, nr. 50., ÚMÉL II. 18. A szakirodalomban viszont a szatérő (korábban általam is átvett) téves időpont forrását nem sikerült megtalálnom. Előfordul a helyesebb 1630. február 17. is, vö. KOLLÁNYI 1900, 208., CHOBOT 1915, 562., MKL II. 507. – Dallos halálhírét Szuhai István győri harmincadellenőr a Magyar Kamarának 1630. február 17-én írott levelében már tudatta: a halál időpontja szerinte is február 16. éjjeli 11 óra. ÖStA, HKA, HFU, rote Nr. 140. Konv. 1630. febr., fol. 218–219.

¹⁰³ „Parentatum est a collegio funebri pompa et apparatus. Emblematum, picturarum et eruditionis litterariae vario labore, ut e primis canonicorum censuerint impensos in sumptum centum et amplius florenos.” Litterae Annuae 1630. ÖNB Cod. 13564., fol. 69r.

lás kezdeti időszakában maradandó eredményt tudott elérni, elsősorban a jezsuita rend letelepítésével.¹⁰⁴ A szeminárium-alapítás kezdeményezése is ugyanebbe az irányba mutat.

Végrendelete alapján az életpálya bizonyos részei teljesen rejtve maradnak előttünk, a családi kapcsolatrendszer, a püspöknek káptalanjával, kamarásával illetve szolgálóival való kapcsolata, valamint a papnevelde és az egyházmegye jövője iránt érzett felelőssége többé-kevésbé feltárulnak. A végrendeletbe foglalt vagyon és az abban nem említett, a jezsuita rendnek adományozott javak alapján az is nyilvánvaló, hogy a püspök jó gazda volt, talán apjának gazdasági érzékét is örökölte. Az egyházmegyén belül a püspöki birtokok gyarapítására, biztos kezelésére, a püspöki jogok érvényesítésére törekedett. Igen tekintélyes vagyonról (vég)rendelkezett – még püspöksége mintegy évi 5000 forintra becsült javadalmához képest is. A jezsuitákra végrendeletileg valószínűleg azért nem akart hagyományozni semmit, mert egyrészt már korábban ellátta őket adományaival, másrészt a végrehajtó kanonokokkal – akik, főképp Nagyfalvy, nem támogatták, inkább csak megtúrták a kollégium alapítását – el akarta kerülni a későbbi esetleges konfliktusokat. A rend számára vett piactéri házak ára mellett 1627–1629 között több mint 8500 forintot és 800 birodalmi tallért, valamint arany és ezüst liturgikus eszközöket, miseruhákat, bútorokat, török szőnyegeket és egy orgonapozitívot adományozott a kollégiumnak.¹⁰⁵ A végrendeletben 1500 forintot említ, amit korábban családtagjaira hagyott, továbbá 3800 forintnyi összeget a káptalannak ad, és emellett még további – a ferenceseknek alamizsnára, szolgálói és kamarása

¹⁰⁴ A győri püspökség katolikus megújulásának kezdeteiről: FAZEKAS 2011.

¹⁰⁵ Vö. KÁDÁR 2011, 229. A jezsuiták éves jelentéseiben a győri kollégiumalapítót is méltatták, amely – mint a végrendeletet kiegészítő forrás – érdemes a közlésre: „Nimirum placuit divinae bonitati luctum ac maerorem, quem ex domini illustrissimi Nicolai Dallos episcopi Iaurinensis morte nos mediocre conceperamus, tam pii erga nos praesulis successione solari. Multum ille laboraverat, ut Societatem Iaurinum traheret ac illi in eo praesidio sedem ac domicilium pararet. Nostros ad se vocatos primum suis aedibus exceptos paterne molli sinu et gremio foverat, multis adversatoribus suo sumptu fundum, in quo dum collegium, scholae, templum aedificatur, commode habitaremus, comparaverat, sacellum nostris usis idoneum ac scholas pro tempore subito opere excitaverat, sex argenteos calices, thurribulum argenteum et pelvim ad aquam lustratem, tapetia serica, lanea caeteraque sacris necessaria ornamenta sacello nostro paterna munificentia donaverat, ad haec omnia, quamdiu superstiti liceret, mille imperiales quotannis soluturum se promiserat. Quibus tot in nos ubertim beneficiis, etsi speremus mercedem in caelis esse persolutam, ad declarandam gratitudinem extare et hic memoriam eius voluimus.” Litterae annuae 1630. ÖNB Cod. 13564., fol. 68r.

kifizetésére szánt – készpénze, arany- és ezüstitárgyai is maradnak. Szintén említi a felállítandó papneveldének szánt 25.000 forintos alapítványát. Arról a polgárházról nem is beszélve, amelyet Jagachich Péterre hagy, és amelyet a szöveg tanúsága szerint – helyismeretét is bizonyítva – saját maga vásárolt.

Dallos végrendeletének végrehajtásáról a testamentum végén említett összeíráson (ti. hogy kamarását Keszőre, Szombathelyre és Sopronba küldték) kívül egy 1632. július 22-i adat is ismeretes. Böythe Miklós kanonok ekkor mutatta be Sennyey István győri püspöknek a Dallos hagyatékával kapcsolatos számadásokat, amelyeket a főpap rendben talált.¹⁰⁶ Ez persze nem mond ellent annak, hogy a győri káptalan a papneveldei alapnak (és a végváraknak) szánt összeget valószínűleg soha nem adta oda az erre létrehozott központi pénztárnak (vagy a Magyar Kamarának), így az alighanem a kanonokok kezelésében, Győrben maradt.

Azonban a Dallos által elindított megújulási folyamat – amelyre való törekvését a végrendelete is tükrözi – lassanként kibontakozott, és a Győr városképét máig meghatározó barokk egyház megerősödéséhez és kiteljesedéséhez vezetett.

Forrásközlés

Győr, 1630. március 3.

**Nagyfalvy Gergely, Böythe Miklós és Vasváry György
győri kanonokok Dallos Miklós győri püspök végrendeletét
utólag írásba foglalják és bizonyítják**

Kétrét hajtott papíron, az aláírások fölé nyomott két papírfelzetes (Nagyfalvy Gergely és Vasváry György) és egy papírfelzet nélküli, vörös viaszba nyomott gyűrűspeccéttel (Böythe Miklós). – Külzeten (2v) későbbi feljegyzés: *Testamentum reverendissimi quondam domini Nicolai Dallos episcopi lauriensis*. – GyEL GyKHHLt Cth. VIII. nr. 549. – Egykorú egyszerű másolata: GyEL GyKHHLt Fasc. 302. nr. 29051.¹⁰⁷

¹⁰⁶ PÓR 1909, 63. (Az évet tévesen adja meg 1623-nak.)

¹⁰⁷ A forrás közlésénél a központozást normalizáltam, a szöveget bekezdésekre tagoltam. A másolat olvasati eltéréseit a szöveg végén jegyzetben jelzem.

[1r] Nos Gregorius Nagfalwy^a electus episcopus Syrmienſis, abbas de Szalawar^b et Kapornak ac custos, Nicolaus Bőythe^c lector et Georgius Vaswary^d vicarius et cantor venerabilis capituli ecclesiae Iaurienſis canonici testamur et recognoscimus per praesentes damusque pro memoria, quibus expedit universis, quod cum nos in octava festi beatorum Petri et Pauli apostolorum (1629. júl. 6.) novissime praeteriti ad reverendissimum quondam dominum Nicolaum Dallos alias dictae ecclesiae Iaurienſis episcopum locique eiusdem comitem perpetuum ac sacratissimae caesariae regiaeque maiestatis consiliarium etc. dominum et praelatum nostrum bonae memoriae tunc in aula sua episcopali in hac civitate Iaurienſi et comitatu similiter Iaurienſi sita constitutum nomine eiusdem olim reverendissimi accersiti fuissemus; tunc et postea diversis vicibus, ibidem, idem olim dominus Nicolaus Dallos episcopus coram nobis personaliter constitutus, corpore licet haud parum debilis, animo tamen sufficienter sibi praesens et integer, matura exactaque deliberatione praehabita in formam testamentariae dispositionis sponte et libere se declaravit in hunc modum:

Quod licet ipse vigore diplomatis per sacrissimam caesaream regiamque maiestatem dominum nostrum clementissimum dominis praelatis et clero Regni Hungariae benignae concessi de et super totali rataque dimidietate universorum et singulorum bonorum rerumque suarum quarumlibet mobilium liberam testandi disponendique haberet facultatem integrumque sibi maneret, eam sive consanguineis, sive quibus mallet aliis libere relinquere, quia tamen ipse, dum adhuc prosperiori usus fuisset valetudine, certarum quarundam rerum pecuniarumque suarum paratarum dominium et proprietatem, iam pridem cum effectu in eiusmodi consanguineos suos transferendo eisdem, signanter autem egregio Iohanni Dallos vicecomiti dicti huius comitatus Iaurienſis fratri carnali et uterino ac nobiles Francisco Kethely pronepoti et dominabus Annae Andreae Szapary et Margarethae^e Benedicti Barbell^f consortibus, neptibus utpote suis sufficienter providisset atque inter caeteros, praecise pro praefato Francisco Kethely manibus annotati Iohannis Dallos mille et quingentos integros talleros imperiales argenteos assignavisset eiusmodique provisione eosdem deinceps simpliciter contentos esse vellet. Ideo nihil penitus ipsis amplius legandum vel dandum esse censuit. Proinde de totali et integra quantitate universorum et singulorum bonorum suorum quorumlibet mobilium rerumque suarum cuiuscunque generis et speciei eadem existant et quocunque tandem nomine^g nuncupentur, ultimarie talem, quae sequitur, condidit

testamentariam dispositionem, per eos, quorum interest, inviolabiliter observandam.

Primo, ut paramenta sua sacerdotalia quaelibet et tapetia huic ecclesiae cathedrali Iauriensi cedant. Secundo, ut nominati executores praenotati diplomatis caesarei monasteriis vicinis religiosorum Franciscanorum et pauperibus ex frumento, vino caeterisque rebus, eleemosinas^h largiantur. Tertio, ut ornamenta parietum, sedilia, mensae et lecticae successori praelato consignentur. Quarto, ut iuxta regestum et declarationem cubicularii sui, quoad vestes et mercedem pecuniariam, servitoribus satisfiat. Quinto, ut de pauculis rebus suis aureis et argenteis, prout et vestimentis ac indumentis praenominati executores pro suo arbitrio et discretione disponere possint. Sexto, ut parata pecunia tempore obitus sui in aerariolo suo reperienda in necessitates incidentes, sepulturam puta et servitorum contentationem convertatur. Septimo, ut summam trium millium florenorum Hungaricalium realiter manibus nostris assignatam atque in sacristia minori dicti venerabilis capituli repositam (prout et illos octingentos florenos Hungaricales, quibus sibi illustrissimus dominus Ioannes Prainer supremus huius loci capitaneus etc. iuxta litteras suas superinde datas et per eundem dominum praelatum manibus nostris assignatas, obligatur [1v] ad nos recipientes) debitum quidem venerabili capitulo consignaremus, ex tribus millibus autem nos sustentaremus; ad aliquot interrogationes nostras nativa lingua subinde respondens: Ellyön kegyelmetek veleⁱ az en halalom utan; ipsum porro prope reverendum quondam Nicolaum Enyedy praesbyterum piae memoriae in hac ecclesia cathedrali decenter sepeliremus. Hoc addito, ut (si forte ecclesia haec Iauriensis successorem praelatum serius nactura esset) ex praenotata trium millium florenorum summa in quotidianam seminaristarum^l sustentationem ducenti circiter floreni deputentur, quamvis eisdem tam quoad vestes quam victualia et expensas futuras non ita pridem providisset. Octavo, ut domus civilis per se ab haeredibus quondam Matthiae Huszar empta deinceps sit propria nobilis Petri Jagachych^k cubicularii sui ipsiusque haeredum ac posterorum universorum idque intuitu diuturnorum fideliumque servitorum illius. Nono et ultimo, ut praeter praenotatas res legatas quicquid residui sive in frumento et vino, sive in aliis speciebus repertum fuerit, id totum in paratas debeat conflari pecunias conflataque taliter pecuniaria summa in eum convertatur finem, in quem nempe praetitulata sacratissima caesarea regiaque maiestas vigore praenotati diplomatis sui eiusmodi res et bona mobilia praelatorum defunctorum convertenda esse non minus clementer quam sancte et

utiliter annuit. Quibus quidem sic, ut praemissum est testamentaliter dispositis non multis post diebus memoratum cubicularium suum Sopronium, Sabariam et ad Keszö^l expediverat, commitens eidem, ut omne frumentum et vinum in illis locis repositum in inventarium redigere sibi que quantocyus repraesentare debuisset, pro confiniis etiam aliquid haud dubie viso inventario deputaturus. Verum dum cubicularius commissa perficere satagit, bonus praelatus inter decimam et undecimam horam noctis, quae diem decimum sextum mensis Februarii proxime praeteriti subsecuta est (1630. febr. 16.), pie moritur. In quorum omnium fidem firmitatemque perpetuam nos praesentem testamentariam tabellam fideliter et sub conscientiarum nostrarum puritate confecimus eandemque chirographis et sigillis nostris communivimus. Iaurini, die tertia mensis Martii anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo.

Gregorius Nagifalui
electus episcopus Sirmiensis
manu propria^m

Idem qui supra Bóytheⁿ
Lector manu propria

Georgius Vasuary^o vicarius
et cantor manu propria

a A másolatban: *Nagifalui*.

c A másolatban: *Beythe*.

e A másolatban: *Margaretae*.

g A másolatban: *nomine tandem*.

i A másolatban: *uele*.

k A másolatban: *Jagachich*.

m A másolatban a manu propria jelzések természetesen nem szerepelnek.

n A másolatban: *Beóythe*.

b A másolatban: *Szalauar*.

d A másolatban: *Vasuary*.

f A másolatban: *Barbel*.

h A másolatban: *eleemosynas*.

j A másolatban: *seminarystarum*.

l A másolatban: *Keszeő*.

o A másolatból a vezetéknev kimaradt.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

ASV	Archivio Segreto Vaticano
GyEL	Győri Egyházmegyei Levéltár
GyKHhLt	A győri káptalan hiteleshelyi levéltára
GyKMLt	A győri káptalan magánlevéltára
Th.	Theca-sorozat
Cth.	Cimeliotheca-sorozat
MNL OL	
E 152	Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Acta Iesuitica
MTAKK	
OSZKK	
ÖNB	
ÖStA, HKA, HFU	

Szakirodalom

ACSAY 1901	ACSAY Ferenc: <i>A győri kath. főgimnázium története 1626–1900.</i> Győr, 1901.
Almanach 1968	<i>Győregyházmegyei Almanach.</i> Szerk. BÁNK József. Győr, 1968.
Atlasz	<i>Magyar Várostörténeti Atlasz. 1. Sopron.</i> Összeáll. JANKÓ Ferenc, KÜCSÁN József, SZENDE Katalin. Sopron, 2010.
BEDY 1936	BEDY Vince: <i>A győri székesegyház története.</i> Győr, 1936 (Győregyházmegye multjából I.).
BEDY 1937	BEDY Vince: <i>A győregyházmegyei papnevelés története.</i> Győr, 1937 (Győregyházmegye multjából II.).
BEDY 1938	BEDY Vince: <i>A győri székeskáptalan története.</i> Győr, 1938 (Győregyházmegye multjából III.).
BEDY 1939a	BEDY Vince: <i>Győr katolikus vallásos életének multja.</i> Győr, 1939 (Győregyházmegye multjából V.).

- BEDY 1939b
 BEDY Vince: *A pápóci prépostság és perjelség története*. Győr, 1939 (Győregyházmegye multjából VI.).
- BORBÍRÓ–VALLÓ 1956
 BORBÍRÓ Virgil – VALLÓ István: *Győr városépítéstörténete*. Budapest, 1956.
- CHOBOT 1915
 [CHOBOT Ferenc:] *A váczi egyházmegye történeti névtára*. II. köt. Vác, 1915.
- Dallos 1867
 Dallos Miklós *győri püspöknek politikai és diplomatai iratai (1618–1626)*. Kiad. FRANKL (FRAKNÓI) Vilmos, RÁTH Károly. Esztergom, 1867.
- DOMINKOVITS 2007
 DOMINKOVITS Péter: *Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai. (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591–1632)*. Sopron, 2007.
- EMBER 1946
 EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III-1.).
- FALLENBÜCHL 2002
Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Összeáll. FALLENBÜCHL Zoltán. Budapest, 2002 (Nemzeti Téka).
- FAZEKAS 2011
 FAZEKAS István: *Katolikus megújulás és reform kezdetei a győri egyházmegyében a 17. század első harmadáig*. In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből*. Szerk. NEMES Gábor, VAJK Ádám. Győr, 2011 (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 13.), 103–117.
- FRAKNÓI 1868, 1869
 FRANKL (FRAKNÓI) Vilmos: *Pázmány Péter és kora*. I. (1570–1621). II. (1622–1631). Pest, 1868–1869.
- FRAKNÓI 1895
 FRANKL (FRAKNÓI) Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Történeti tanulmány*. Budapest, 1895.
- GECSÉNYI 2003
 GECSÉNYI Lajos: *Győr város telek- és házösszeírásai 1564–1602*. Győr, 2003 (Városi Levéltári Füzetek 7.).
- GECSÉNYI 2008a
 GECSÉNYI Lajos: *Gazdasági és társadalmi változások Győrött a 16–17. század fordulóján*. In: *Új: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr, 2008, 71–90.

- GECSÉNYI 2008b GECSÉNYI Lajos: Városi önkormányzat a XVII. században Győrött. In: *Uő: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr, 2008, 133–164.
- GECSÉNYI 2008c GECSÉNYI Lajos: Győr vármegye közigazgatása és tisztikara a XVII. században. In: *Uő: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*. Győr, 2008, 165–190.
- HANUY I–II *Pázmány Péter összegyűjtött levelei*. I. (1601–1628). II. (1629–1637). S. a. r. HANUY Ferenc. Budapest, 1910–1911.
- HÁZI 1926 *Sopron szabad királyi város története*. 1. rész, 5. köt. *Oklevelek és levelek 1460-tól 1481-ig*. Közl. HÁZI Jenő. Sopron, 1926.
- HC IV *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi, sive summorum pontificum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series*. IV. 1592–1667. Ed. Patricius GAUCHAT. Monasterii, 1935.
- HOLOVICS 1966 HOLOVICS Flórián: Baranya a XVII. század elején. Dallos Miklós pécsi püspök jegyzete 1620-ban. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 10(1966), 171–178.
- HORVÁTH 1995, 1996, 1997 HORVÁTH József: *Győri végrendeletek a 17. századból*. I. 1600–1630. II. 1631–1654. III. 1655–1699. Győr, 1995, 1996, 1997 (Győr-Moson-Sopron megye Győri Levéltárának kiadványa).
- HORVÁTH 2001 HORVÁTH Richárd: Egy kevésbé ismert püspöki vár: Várkesző 1592-ben. *Levéltári Szemle* 51(2001), 2. sz., 51–59.
- HORVÁTH 2005 HORVÁTH József: Végrendeleti adalékok a győri ferencesek kora újkori népszerűségéhez. In: *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. Szerk. ÓZE Sándor, MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert. Piliscsaba–Budapest, 2005 (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák I.), 1. köt., 309–322.
- HORVÁTH 2009 HORVÁTH József: A magyarországi végrendelet-kutatás történetének vázlatja, különös tekintettel a jogtörténeti kutatásokra. In: *Jogi néprajz*

- jogi kultúrtörténet. *Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* Szerk. MEZEY Barna, NAGY Janka Teodóra. Budapest, 2009 (ELTE Jogi Kari Tudomány 1.), 265–279.
- KARÁCSONYI 1922 KARÁCSONYI János: *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig.* I. köt. Budapest, 1922. (Reprint: Budapest, 2010.)
- KÁDÁR 2011 KÁDÁR Zsófia: A jezsuiták letelepedése és kolégiumalapítása Győrben (1626–1630). In: *In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyház-megye történetéből.* Szerk. NEMES Gábor, VAJK Ádám. Győr, 2011 (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 13.), 209–234.
- KOLLÁNYI 1896 KOLLÁNYI Ferenc: *A magyar kath. főpapság végrendelkezési jogának története.* Budapest, 1896.
- KOLLÁNYI 1900 KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900.* Esztergom, 1900.
- KOLLER IV Josephus KOLLER: *Historia Episcopatus Quinque-ecclesiarum.* IV. (1557–1628). Pestini–Posonii, 1806.
- LUKÁCS 1978 *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. I. (1551–1600).* Coll. et ed. Ladislaus LUKÁCS. Roma, 1978 (Monumenta Historica Societatis Iesu 117).
- MIKÓ–PÁLFFY 1999 MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A győri székesegyház késő reneszánsz és barokk sírkövei (16–17. század). *Művészettörténeti Értesítő* 48(1999), 1–4. sz., 137–156.
- MKL II *Magyar Katolikus Lexikon.* II. Bor–Éhe. Főszerk. Diós István. Budapest, [1993].
- MOLNÁR 2002 MOLNÁR Antal: *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon.* I. (1572–1647). Budapest, 2002 (Humanizmus és reformáció 26.).
- MOLNÁR 2003 MOLNÁR Antal: *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon.* Budapest, 2003 (METEM könyvek 44.).
- MOLNÁR 2004 MOLNÁR Antal: *Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez.* Budapest, 2004 (METEM könyvek 45.).

- NAGYFALVI 1998 Diarium Gregorii Nagyfalvi. In: *Naplók és útleírások a 16–18. századból*. Kiad. SZELESTEI N. László. Budapest, 1998 (Historia Litteraria 6.), 57–141.
- NÉMETH 1995 NÉMETH GÁBOR: *Nagyszombati testamentumok a XVI–XVII. századból*. Budapest, 1995 (A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti kiadványai).
- PÁLFFY 1998 PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (XVI–XVII. század). In: *Veszprém a török korban. Felolvasó-ülés Veszprém török kori emlékeiről*. [Szerk. TÓTH G. Péter.] Veszprém, 1998 (Veszprémi múzeumi konferenciák), 91–187.
- PÉTERFFY 1742 Carolus PÉTERFFY: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in Regno Hungariae celebrata ab anno Christi MXVI usque ad annum MDCCXXXIV. Accedunt Regnum Hungariae et Sedis Apostolicae Legatorum constitutiones ecclesiasticae. Pars secunda. Posonii, 1742.*
- PÓR 1909 PÓR Antal: *Az esztergami-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története*. Budapest, 1909.
- SÖRÖS 1899 SÖRÖS Pongrác: Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból. 1–3. közlemény. *Történelmi Tár* 1899, 323–342., 507–539., 673–703.
- SZABADY 1930 SZABADY Béla: Dallos Miklós győri püspök Pázmány Péter küldetésében. *Győri Szemle* 1(1930), 77–83.
- SZABADY 1932 SZABADY Béla: Nagyfalvy Gergely váci püspök, zalavári apát (1576–1643). *Pannonhalmi Szemle* 7(1932), 213–231.
- SZABADY 1938 SZABADY Béla: Draskovich György győri kanonokjai. Kanonokok arcképei a tizenhetedik századból. *Győri Szemle* 9(1938), 10–37., 97–126.
- D. SZAKÁCS 2008 D. SZAKÁCS Anita: *Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit. 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora*

- újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai. Sopron, 2008.
- SZARKA 1947 SZARKA Gyula: *A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában*. Vác, 1947 (Vácegyházmegye multjából IV.).
- SZARKA 2008 SZARKA Gyula: *A váci püspökség gazdálkodása a török hódítás korában 1526–1686*. S. a. r., bev. MOLNÁR Antal. Vác, 2008 (Váci Történelmi Tár V.).
- SZELESTEI 2001 SZELESTEI N. László: Nagyfalvi Gergely naplója. In: *Pázmány Péter és kora*. Szerk. HARGITTAY Emil. Piliscsaba, 2001 (Pázmány Péter Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2.), 364–371. [Újabb kiadása: SZELESTEI N. László: *Rekatolizáció és barokk áhítat*. Budapest, 2008 (METEM könyvek 64.), 145–152.]
- THIRRING 1939 THIRRING Gusztáv: *Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány*. Sopron, 1939.
- TÓTH 2000 TÓTH István György: A Propaganda megalapítása és Magyarország (1622). *Történelmi Szemle* 42(2000), 19–68.
- TUSOR 1999a TUSOR Péter: A magyar egyház és Róma a 17. században. *Vigilia* 64(1999), 503–513.
- TUSOR 1999b TUSOR Péter: A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban. *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve* IX(1999), 19–38.
- TUSOR 2003 TUSOR Péter: Pázmány Péter *processus inquisitionis* az Aldobrandini hercegek frascati levéltárában. *Egyháztörténeti Szemle* 4(2003), 1. sz., 3–21.
- ÚMÉL II
- VAGNER 1896 VAGNER József: *Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez*. Nyitra, 1896.
- VAJK 2004 Végrendeleti sorozatok. Szerk. VAJK Ádám. Győr, 2004 (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Segédletek).
- VILLÁNYI 1882 VILLÁNYI Szaniszló: *Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században*. Győr, 1882.

Life Career and Testament (1630) of Miklós Dallos Bishop of Győr

Although the research of testaments preserved from the early modern period in Hungary has been flourishing in the last decades, the last wills of Hungarian prelates remained mostly unpublished. The testament of Miklós Dallos, bishop of Győr (1623–1630) survived in the Diocese Archive of Győr.

Dallos descended from a local noble-citizen butcher and cattle trader family, which emerged in Győr in the end of the 16th century. He was born in 1573. After finishing his elementary studies in Győr, in the school of the chapter, he continued his studies from about 1588 in the Jesuit College in Vienna, where he completed the second class in the faculty of arts (physic). About 1595/1596, he served the future bishop of Eger, István Szuhay as non-clerical secretary. He was ordained by Szuhay in 1599 and became a member of the cathedral chapter of Eger. As grand provost of Eger and later as lector canon of Esztergom, he participated at the diets of 1608 and 1618. He was regularly appointed as deputy of the monarch during the peace negotiations with Gábor Bethlen, prince of Transylvania in Hainburg (1620–1621) and in Banská Bystrica/Besztercebánya (1623). While building his diplomatic career, he also became appointed bishop of Pécs (1619), then bishop of Vác (1621). In the spirit of the Council of Trent, he paid special attention to missions, the Catholic school-system, and the education of priests. As bishop of Győr, he called in and settled down the Society of Jesus in his residence town, and sat up a foundation for a future priest seminar.

He dictated his last will in the presence of his three canons Gergely Nagyfalvy, Miklós Böythe and György Vasváry in 6 July 1629. By this time, he had been suffering from arthritis for 5-6 years. He may even have had a stroke before drafting his testament. As witnesses and executors, Nagyfalvy, Böythe and Vasváry recorded the testament irregularly only two weeks after Dallos' death (16 February) 3 March 1630. The testament completely adjusts to the diploma of Ferdinand II about the testamentary right of the Hungarian prelates (11 December 1625). As it was prescribed, he bequeathed his liturgical equipment and clothes to the chapter and to

---

his successor, disposed about the satisfaction of his servants, left a house in Győr for his chamberlain, and passed down a sum of money to his chapter for the small diocesan seminary house, and (as it was expected by the monarch) for help of the border fortresses. However, his testament could not be put through completely. The chapter did not want to give any sum of money to the Hungarian Chamber or to the central seminary bursary, which had to be erected in Trnava/Nagyszombat. Nevertheless, the testament of Dallos is a relevant document preserved from the first period of the Catholic renewal of the diocese Győr, and points out the changes which launched the development of the baroque Catholicism in this town.